Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

AGRESE DĚTÍ (8-10 LET) V ZÁJMOVÉM KROUŽKU JAKO PEDAGOGICKÝ PROBLÉM

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Autor práce: Tereza Pojerová

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: 3.

2019

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu § 47b zákona 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

…….

Tereza Pojerová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí práce doc. PhDr. Ludmile Muchové, Ph.D. za velkou trpělivost, ochotu a pomoc při vedení mé práce. Za její užitečné rady, připomínky a pozitivní přístup. Dále Školní družině při ZŠ Jihlava, Havlíčkova 71, Jihlava, kde jsem mohla uskutečnit celý projekt k praktické části této práce. Také svým rodičům za velikou podporu.

Obsah

Úvod 5
1. Agrese 7
1.1 Vymezení pojmu 7
1.2 Vznik agrese 9
1.3 Směry agrese 11
1.4 Druhy agrese 11
1.5 Aktéři agrese 13
1.5.1 Agresor 13
1.5.2 Oběť 15
2. Charakteristika dítěte ve věku 8-10 let 16
2.1 Kognitivní a emoční vývoj 17
2.2 Hra a její význam pro dítě v mladším školním věku 20
3. Hra jako prostředek výchovy 21
4. Zájmové vzdělávání 23
4.1 Charakteristika zájmového vzdělávání 23
4.2 Pedagogický charakter práce v zájmovém kroužku 24
4.3 Pedagogické řešení konfliktů s agresivním nábojem ve volnočasových skupinách 25
5. Didaktický projekt 31
Závěr 41
Seznam použitých zdrojů 42
ABSTRAKT 44
ABSTRACT 44

Úvod

Agrese je popisována jako záměrné ubližování sobě nebo druhým. Toto téma je závažné, avšak agresivní chování je přirozenou součástí sociálního chování zaměřené na uspokojování potřeb a dosahování cílů. Tato problematika vždy doprovází všechny, kteří pracují nejen s dětmi. V některých případech může agrese vyústit až k šikaně. Na základních školách jsou již v dnešní době uskutečňovány různé preventivní programy, kde se děti dozví, jak se v různých situacích mají zachovat. I při vstupu do zájmového kroužku jsou informovány a poučeny o řešení. Existují linky důvěry a v různých institucích jsou umístěny schránky důvěry, kde se děti mohou svěřit pomocí vhozeného lístečku do schránky.

Agrese existuje všude, u dětí to není výjimkou, vždy bude aktuálním tématem. Při své práci ve školní družině a zájmovém kroužku jsem se mnohokrát setkala s agresivitou dětí. Nechci tento problém přehlížet, a proto jsem se rozhodla na toto téma napsat svou bakalářskou práci.

Cílem této práce je přiblížit agresi v zájmovém kroužku, její problematiku v lidském chování. Shrnout poznatky z různých zdrojů a poskytnout přehled, co dělat s agresí, když už nastane. Najít vhodné návody a rady, co s takovým agresivním dítětem dělat a jak se chovat k oběti. Jako nejvhodnější nástroj, jak pracovat s agresí, jsem si vybrala hry. Chtěla bych pomocí nich dětem přiblížit, co slovo agrese znamená a co vše je s ní spojené.

Má bakalářská práce se skládá z pěti kapitol, z části teoretické a praktické. V první kapitole jsou vymezeny základní pojmy a pojmy související s agresí. Nastíním, jak agrese vzniká, její druhy. Poukážu na aktéry agresivního chování, na agresory a oběti. Ve druhé kapitole je popsána charakteristika dítěte ve věku 8-10 let z pohledu kognitivního a emočního. Zaměřím se na význam hry v tomto věku. Třetí kapitola pojednává o hře jako prostředku výchovy. Ve čtvrté kapitole je shrnuto zájmové vzdělávání a některá řešení konfliktů s agresivním nábojem. Nastíním metody, jak můžeme s agresí pracovat. Pátá kapitola je praktickou částí bakalářské práce a popisuje didaktický projekt zaměřený na dětské zvládání agrese.

Zdrojem mých dat byly publikace z oboru pedagogiky, vychovatelství a psychologie. Práce se opírá o publikace následujících autorů:

Bendl Stanislav a kolektiv – Vychovatelství, Čermák Ivo – Lidská agrese a její souvislosti, Erkert Andrea – Hry pro usměrňování agresivity, Fieldová M. Evelyn – Jak

se bránit šikaně, Hájek Bedřich – Pedagogické ovlivňování volného času, Hermochová Soňa – Hry pro rozvoj skupinové spolupráce, Janošová Pavlína – Psychologie školní šikany, Koťátková Soňa – Hry v mateřské škole v teorii a praxi, Langmeier Josef – Vývojová psychologie, Martínek Zdeněk – Agresivita a kriminalita školní mládeže, Pávková Jiřina – Pedagogika volného času, Průcha Jan – Pedagogický slovník, Rogge Jan-Uwe – Rodiče určují hranice, Říčan Pavel – Jan na šikanu, Suchánková Eliška – Hra a její využití v předškolním vzdělávání, Svoboda Jan – Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku, Šimanovský Zdeněk – Hry pomáhající s problémy a Hry pro zvládání agresivity a neklidu, Trčková Renáta – Škola zážitkem, Vágnerová Marie – Psychopatologie pro pomáhající profese a Vývojová psychologie I. dětství a dospívání, Výrost Jozef – Sociální psychologie, Zormanová Lucie – Výukové metody v pedagogice.

1. Agrese

V této kapitole popíšu, co znamená pojem agrese, jaký je její původ a co toto slovo znamená. Jak agrese vzniká, jaké faktory vnější i vnitřní ji ovlivňují. Popíšu nejběžnější druhy agrese i pojmy s ní související.

1.1 Vymezení pojmu

Slovo agrese pochází z latinského ad-gredior, to znamená přiblížit se, jít na nějaké místo, zmocnit se místa, zničit nějakou osobu nebo bytost. Agrese je projev vitální síly, a protože vitální je každý organismus, dá se říci, že potenciálně agresivní je každý jedinec.[1] Agrese je tedy projev vnitřní síly, jehož cílem je zmocnit se místa nebo zničit to, co se mu staví do cesty.

Pojem agrese znamená záměrné ubližování a způsobování negativních důsledků, tendence, pohotovost k násilnému způsobu reagování. Není důležité, jakou konkrétní podobu tyto následky mají. Agresivní chování je přirozenou součástí sociálního chování zaměřené na uspokojování potřeb a dosahování cílů. Není to plánování, co zlého druhým uděláme nebo představování, co špatného jim provedeme. Základním znakem je cílevědomý charakter, čin je vykonán záměrně s nadřazenými úmysly a očekáváními. Proto také náhodné poškození není označováno za agresi.[2]

Agresivní chování lze definovat jako porušení sociálních norem a omezující práva, která si společnost stanovila. Může se jednat o reálný nebo symbolický útok. Agresivní jednání se vyskytuje v lidském chování. Takové jednání bývá prostředkem jak dosáhnout žádoucího uspokojení. Agresi můžeme také chápat jako reakci, která řeší problém útokem na zdroj ohrožení. Nelze ji hodnotit jen jako negativní, některé formy agrese mohou být i užitečné a přijatelné. Záleží také na interpretaci a zhodnocení následků situace. Pokud je skutečnost ještě horší než člověk předpokládal, zvyšuje se jeho tendence reagovat agresivně. Lidé mají sklon uvažovat určitým způsobem, mohou posuzovat projevy ve vztahu k sobě negativně, podezíravě. Schopnost přijmout pozitivní vysvětlení snižuje riziko agresivního chování. Nutkání hledat v zátěžové situaci viníka a potrestat ho je dávný obranný mechanismus. Nalézáme i zjednodušené

[1] SVOBODA, Jan: *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0603-3. s. 39.
[2] VÝROST, Jozef; SLAMĚNÍK, Ivan: *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008, ISBN 978-80-247-1428-8. s. 267.

řešení, najdeme snadno odlišitelného jedince nebo skupinu, která se stane zástupným viníkem. Na tomto základě funguje individuální i skupinové agresivní jednání.[3]

Agresivita většinou souvisí s vnitřní nepohodou, předchází ji symbolická agrese ve formě výhružek, nadávání, demonstrací síly. Příčin vzniku agrese může být mnoho, frustrace, situace v rodině, vliv má také sledování agresivních filmů. Příznivě nepůsobí ani absence mužského prvku jak v rodině, tak ve školství. Určitá agresivita je žádoucí pro úspěch, třeba ve sportu. Musí být ale současně respektovány meze morálky.[4]

V naší společnosti je slovo agresivita spojována spíše s negativním chováním. Málo kdo se o ní zmiňuje jako o pozitivní agresi, která je potřebná k ochraně jedince v nebezpečí, k překonání fyzického ohrožení, k získání hrdosti a nezávislosti. V pedagogické oblasti se do agrese zařazují výbuchy vzteku, vyhrožování, řvaní, bití, kousání, plivání, škrábání, strkání, kopání, praní se, nadávání druhým, rozbíjení věcí. Vnímání agrese je subjektivní a děti reagují na sebemenší podnět. Některé děti se pro maličkost tahají za vlasy a následně si přátelsky hrají, jiné se při sebemenším ponižujícím gestu nebo zlém slově ihned rozpláčou. Děti, které jsou ohroženy, trpí poruchami spánku, příjmu potravy, bolesti hlavy a břicha, atd...[5]

S pojmem agrese souvisí pojem agresivita. Z latinského Aggressivus, tzn. útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem. Přijatelná agresivita nám může posloužit k posílení autority, sebevědomí a může mít i pozitivní vliv.

Agrese zahrnuje široké spektrum projevů, a tak může být považována za násilné narušení práv jiného, ale také za asertivní chování. Asertivní člověk dokáže trvat na svých názorech v mezích zákonů společnosti při dosahování svých cílů. Toto chování směřuje k tomu, aby okolí připustilo, že má jedinec právo se rozhodnout jak bude myslet a jednat.

Šikana je pojem, který s agresí a agresivitou také souvisí. Šikana je dlouhodobé, opakující se ubližování, kdy se oběť nemůže nebo neumí bránit, což je

[3] VÁGNEROVÁ, Marie: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4. s. 765.
[4] ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk: *Hry pro zvládání agresivity a neklidu*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-689-6. s. 11.
[5] ERKERT, Andrea: *Hry pro usměrňování agresivity*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-935-0. s. 8.

charakteristickým zdrojem slasti na straně agresora, spolu s jeho pocitem nadvlády nad obětí.[6]

Můžeme se také setkat s pojmem hostilita. Znamená obecný nepřátelský postoj vůči lidem. Nemusí se projevovat vůči druhé osobě násilně, jen o ní nemluví hezky, pomlouvá ji, přeje ji neúspěch. Hostilita se většinou uvádí jako jedna z příčin agrese.[7]

1.2 Vznik agrese

Z pohledu člověka má vnější svět dvě části. Materiální, kam zahrnuje prvky přírody, zvířata, lidi, domy a jiné. A druhou část, nemateriální, kam zahrnuje atmosféru místnosti, vítr atd. Obě tyto části jsou s každým jedincem neustále v interakci. Předávají mu podněty a tak vedou člověka k reagování. Podněty přijímá člověk tělem, přesněji řečeno smysly a vyhodnotí, zda je podnět ohrožující nebo nikoli. Pokud podnět vyhodnotí jako ohrožující, okamžitě reagujeme a svou reakci si zdůvodníme až poté. Pokud takto vyhodnocen není, pokračuje dále v lidském organismu a získává emoci. Pak záleží na tom, zda je emoce chápána jako příjemná nebo nepříjemná. Poté, co impulz projde fází instinktivního reagování a získal emoci, postupuje do prostoru rozumu – tzv. racionální analýzy, kde organismus podnět vyhodnocuje a analyzuje. Jestli nás ohrožuje nebo neohrožuje, jakou máme s podnětem zkušenost, co o něm víme, nakolik může být prospěšný nebo využitelný. Nové informace jsou srovnávány s již prožitou zkušeností a jsou ukládány v paměti. Získaný podnět projde vztahovou korekcí, mozek vyhodnotí, co je a co není vhodné sdělit vnějšímu okolí a jakou formou. Zpracovaný podnět pak vyjádříme za pomoci mluvidel, ruky, výkřikem, gestem a dalšími formami.[8]

Může se stát, že do těla přišel impulz, získal emoci, byl racionálně vyhodnocen, ale jeho další postup zastavila vztahová korekce. Organismus vyhodnotil, že v této podobě a v daném čase je vyjádření do vnějšího světa nevhodné. Tok informace byl tedy zastaven. Energie ale z těla nezmizí a vrací se zpět do oblasti racionální analýzy. Ta vyhodnocuje, zda není nějaká jiná možnost, jak překonat bariéru vztahové korekce. Jestliže ne, dále se vrací do emoční části a tu při vzniku agrese ovlivní velmi negativně.

[6] MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 9-10.
[7] VÝROST, Jozef; SLAMĚNÍK, Ivan: *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008, ISBN 978-80-247-1428-8. s. 267.
[8] SVOBODA, Jan: *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0603-3. s. 52,53.

Pokud není ani nadále postup energie zastaven, prochází zpět do těla. Buď se zde rozloží a zatíží orgány, nebo dojde k méně kontrolovanému vyjádření do vnějšího světa. Člověk tak může křičet, zuřit, rozbíjet věci nebo jinak ničit. Když se energie přesune mimo tělo, nedokáže ani sám člověk říci, proč se choval zrovna tak, jak se zachoval. Protože jeho jednání řídil instinkt, který jednání okolí vyhodnotil jako ohrožující, a tak zahájil obrannou reakci formou demonstrace síly orientované ven z organismu. [9]

Výraznou roli ve vzniku agrese hrají genetické faktory a prostředí, ve kterém dítě žije. Člověk jedná agresivně na základě vrozených instinktů stejně jako zvířata. Každý z nás má v sobě silnější nebo slabší agresivní pud a my hledáme možnosti, jak tuto pudovou energii můžeme vybít. Citové uspokojení při vybití je ale u každého jiné.[10]Na vzniku agrese se podílí i celkové společenské klima. Každý jedinec je sice svázán normami společnosti, respektive sociální skupiny, do které patří. Ale hodnoty a normy různých skupin se mohou lišit a liší se i různá tolerance agresivního chování. Agresivní chování bude ještě více posilovat schválení nějakou autoritou. Pokud je velký počet členů rodiny agresivní, lze předpokládat přítomnost společného genetického faktoru. Větší problémy s agresivitou mají děti, které jsou vychovávány skrytě agresivní matkou. [11] Nebo dítě, které od raného věku vidí, že agresivita slouží k dosažení vytyčeného cíle. Pokud mu agresivní jednání poslouží k dosažení úspěchu, dítě si toto jednání uloží do paměti a použije příště. Dítě si vytváří mnoho agresivních scénářů, ze kterých si odvozuje zásady, podle kterých se chová v nových situacích. Tyto scénáře vedou k vytváření postojů, zásad a hodnot, které ovlivňují jeho jednání. Někteří rodiče dokonce své dítě k agresivitě nabádají. Dítě je vedeno k představě, že současný svět je jenom o konkurenci a pokud jedinec nemá ostré lokty, nemůže v této silné konkurenci obstát.[12] Agresivní chování je také možná reakce na neuspokojení potřeb. Objevuje se i při pocitu nebezpečí, při nadměrné sociální stimulaci v malé skupině. Tendenci chovat se agresivně ale vyvolává i pocit nudy a prázdnoty. Agresivní chování závisí na aktuálním stavu jedince, subjektivním pohledu na danou situaci, nepřehlednosti situace, chybění pravidel nebo naopak striktně daný řád, nakupení lidí.[13]

[9] SVOBODA, Jan: *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0603-3. s. 54,55.
[10] ŘÍČAN, Pavel: *Jak na šikanu.* Praha: Grada Publishing a.s., 2010. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 36-37.
[11] MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 10-12,17.
[12] ŘÍČAN, Pavel: *Jak na šikanu.* Praha: Grada Publishing a.s., 2010. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 39-40.
[13] VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-414-4. s. 761-769.

Před agresivním chováním nás může zastavit svědomí, které nás už dopředu varuje před špatným rozhodnutím v chování. Brání nám dělat to, co považujeme za špatné. Svědomí může ale snadno otupět. Zvláště, když máme z agrese úspěch, hmotný zisk anebo potěšení. Opakovaným špatným chováním se může agresivní chování zvyšovat. Nebo svědomí obelháváme, namlouváme svému vlastnímu svědomí, že naše jednání je správné z nějakého důvodu. Najdeme pro náš čin nějaké jemnější označení, jiný význam a přeneseme naši odpovědnost na někoho jiného, ať už na autoritu nebo oběť. [14]

1.3 Směry agrese

Když se mluví o agresi, většina lidí si představí útok jednoho dítěte na druhé nebo na dospělou osobu. Nemusí to být zrovna pravidlem. Představím několik směrů agrese.

Agrese se může vybít na neživém předmětu jako je pravítko, skříňky, stůl, polštář a jiné vybavení zařízení. Předmět se stává prostředkem uvolnění agrese, nebo spíše předvedením fyzické síly kamarádům. Ve většině případů takto jednají děti s nižším sebevědomím, které se neumí před ostatními předvést pozitivním způsobem.

Agrese vybitá na zvířeti se může objevit například v zájmovém přírodovědném kroužku nebo ve školní družině, kde společně chovají nějaké zvířátko. Děti by se tímto způsobem měly naučit, jak se ke zvířeti chovat, jak o něj pečovat a neubližovat mu. Stává se, že dítě v emocionálně vypnuté situaci se jde se zvířetem pomazlit, ale spíše si na něm vybíjí agresi mačkáním. Dochází tak k vybití vzteku na slabším tvorovi, což vede k obraně zvířete.

Autoagrese, která je dalším směrem, je agrese namířená proti sobě samému. Uvádí se zde nepřeberné množství variant jako píchání se ostrými předměty, rozdírání kůže, bouchání se rukama, trhání vlasů, kousání nehtů a podobně. Základem je velice silné vnitřní napětí, jehož příčinou může být mnoho podnětů. Většinou jsou to děti, kterým se rozvádí rodiče, prožívají dlouhodobý stres nebo frustraci, jsou psychicky nebo fyzicky týrané.[15]

1.4 Druhy agrese

Existuje mnoho rozdělení a klasifikací agrese. Já jsem si pro svoji práci vybrala v literatuře nejčastěji popsané dělení na instrumentální a emocionální agresi, přímou a nepřímou agresi.

[14] ŘÍČAN, Pavel: *Jak na šikanu.* Praha: Grada Publishing a.s., 2010. ISBN 978-80-247-2991-6. s. 43-44
[15] MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 21-24.

Nejčastěji uváděné rozdělení agrese je z hlediska cíle agresivně jednajícího a to na instrumentální a emocionální, jinak označované jako proaktivní a reaktivní. **Instrumentální** agrese je prostředkem k dosažení vnějšího cíle. Použití této agrese je založeno na přípravném plánu a úvahách o možných variantách průběhu. Jde jim spíše o materiální zisky než o oboustranně uspokojivé vztahy. Nejvíce se vyskytuje ve sportu, kdy například v míčových hrách neváhá hráč zranit soupeře pro vítězství. Člověk nekoná pod vlivem zlosti, jeho jednání není vyprovokované budoucí obětí. Tyto dva uvedené typy agrese se mohou navzájem prolínat. Způsob hodnocení určitého jednání může být ovlivněno učením. Pokud je agresivní chování pozitivně posilováno, zvyšuje se pravděpodobnost jeho zafixování. Násilné jednání je pak chápáno jako prostředek dosahování cíle.[16]

Druhým typem je **emocionální** agrese nazývaná též hněvivá, zlostná, afektivní, hostilní (nepřátelská).[17]Nebývá promyšlena dopředu, propuká náhle, člověk reaguje na nepříjemný prožitek a není čas pomýšlet na následky chování. Mnohdy si vůbec své chování neuvědomuje. V jejím pozadí je silně nepříjemný podnět, mnohdy bolestivý. Jejím zdrojem může být i postupné hromadění negativních prožitků. Dítě se pak stává zranitelnějším a citlivějším vůči podnětům a vybavení agrese je pak velice snadné. Podněty vyvolávají stav nepohody, diskomfortu a převažují negativní pocity. Jedinec ze svého pohledu vlastně jen reaguje na určitý podnět, který v něm vyvolává odpor nebo zlost a impulzivní reakci ve sféře verbálního a fyzického chování. Přítomná je silná negativní emoce, jako je například hněv, úzkost, strach. Agrese je cílem sama sobě, nikoli prostředkem k dosažení cíle. Cílem je tedy odstranit nebezpečí. Lidé takto jednají v situacích, kdy mají pocit, že nemají jinou možnost. Silný afekt blokuje racionální hodnocení situace. K projevům této agrese patří zatínání pěstí, zrychluje se dech a krev se hrne do hlavy.[18],[19]

Další možností jak rozdělit agresi je dělení na přímou a nepřímou agresi. **Přímá** agrese se dá dále dělit na verbální a neverbální. Příkladem verbální agrese jsou nadávky, ponižování, zesměšňování, urážky. Naopak neverbální agrese je využití převahy fyzické

[16] VÁGNEROVÁ, Marie: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4. s. 764.
[17] ČERMÁK, Ivo: *Liská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998. ISBN 80-902614-1-8. s. 10-11.
[18] MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 30-32.
[19] VÁGNEROVÁ, Marie: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4. s. 764.

síly nad obětí. Jedná se o záměrné fyzické ubližování, napadení, kopání, strkání, mlácení. **Nepřímou** agresi můžeme taktéž rozdělit na verbální a neverbální. Verbální zahrnuje pomlouvání, poznámky, žerty, patří sem i symbolická agrese, do které patří kresby a básničky, psychické ubližování druhému. Naopak příkladem neverbální neboli fyzické agrese je třeba ničení majetku objektu agrese, jako je pravítko, oblečení, dokončený výrobek.[20]

1.5 Aktéři agrese

Agrese může být namířena proti něčemu nebo proti někomu. Agrese přitom nemusí mít vždy nutně oběť. V této podkapitole přiblížím aktéry agresivního chování a jejich oběti.

1.5.1 Agresor

První zkušenost získává člověk v rodině. Může se jednat o pozitivní posilování agresivních projevů, kdy dítě zjistí, že takové chování je užitečné. Dítě opakuje, co vidí u ostatních, většinou autorit. Bere je jako vzor a takzvaně se s nimi identifikuje a opakuje jejich chování. [21]Proto nestačí vychovávat jen slovy a říkat, co je správné a špatné. Dítě se učí nápodobou, ať už rodičů, učitelů, vychovatelů nebo z televize a chová se stejně jako oni. [22] Rozvoj agresivních tendencí je závislý na rodičovském chování, hodnotovém systému rodiny a stylu jeho výchovy.[23] Při nadměrně pečující výchově v rodině se setkáváme s představou nadměrných potřeb. Dítě si nevypěstuje dost silnou vůli, proto není schopné vyvinout potřebné úsilí a mít trpělivost při překonávání překážek. Zůstává závislé na někom z rodiny, později na jiné autoritě. Z neuspokojených potřeb vzniká neklid, agrese nebo autoagrese.[24]

Agresora můžeme poznat podle různých znaků, jako jsou například minimální schopnost vcítění, umění rozkazovat a manipulovat s ostatními. Agresor má o sobě přemrštěné vysoké mínění, chování se zhoršuje, odmítá odpovědnost za své chování, dává vyhýbavé nebo neupřímné odpovědi. Chování agresora by se dalo shrnout do

[20] ČERMÁK, Ivo: *Liská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998. ISBN 80-902614-1-8. s. 10-11.
[21] VÁGNEROVÁ, Marie: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4. s. 760.
[22] ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk: *Hry pomáhající s problémy: hry a hrátky pro rodiče*. Vydání 3. Praha: Postál, 2012. ISBN 978-80-262-0053-6. s. 15,135.
[23] VÁGNEROVÁ, Marie: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4. s. 760.
[24] ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk: *Hry pro zvládání agresivity a neklidu*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-689-6. s. 12.

několika bodů: má chladný a útočný pohled, ústa do pošklebku nebo stažené rty, tón jeho hlasu je ponižující a agresivní, při přistižení reaguje vztekle a necítí smutek nad tím, že někomu ublížil, těší ho zneužívat moc.[25]Agresivní chování je spojeno s určitým emočním prožitkem. Prožitek násilníka stimuluje a doprovází. Volba objektu agrese není závislá jen na neschopnosti se bránit. Může jít naopak o významného člověka, který má určitou moc. Zdrojem uspokojení je totiž samotný útok na mocného člověka. Agresorovým motivem je často kompenzace, nemohu na takové místo dosáhnout, mohu ho alespoň znehodnotit, vyrovnat se.[26]

Agresory můžeme rozdělit do několika typů:

Agresor, který je hrubý, využívá fyzické převahy a síly. Je nebezpečný a nedá se mu důvěřovat, když vás chytí, už nepustí. Své oběti bije, škrtí. Tento typ vyrůstá většinou v rodině, kde od svých rodičů zažívá podobné chování. Bývá tvrdě trestán většinou bitím nebo těžkými zákazy. Špatný vliv může mít i chválení a trestání podle nálady, nejen rodiči, ale i vychovatelem a učitelem ve škole. Toto jednání vyvolává u dítěte nejistotu a napětí. Měla by být dána jasná pravidla, za jejich nedodržení pak dát spravedlivý trest. Čím jsou děti starší, tím obtížnější bývá je změnit. Většinou nemají svědomí, neumí se vcítit do druhých, přenášejí své pocity bezmoci na někoho zranitelnějšího.

Agresor, který je jemný a kultivovaný, chová se velice slušně, ochotně pomáhá. Vystupuje v roli tzv. šedé eminence, při nepřítomnosti dospělé osoby řídí své pomahače, kteří plní jeho příkazy. Takové dítě žije většinou v rodině, kde je zavedena velice tvrdá výchova. Musí plnit všechny příkazy rodičů a jeho svobodná vůle je do značné míry potlačována. Dítě tak žije v neustálém napětí, které má potřebu někde kompenzovat.

Dalším typem je agresor „srandista“. Nepřipouští si žádnou odpovědnost a vše schovává za legraci. Domnívá se, že jeho počínání je neškodné a oběť se hry účastní ochotně. Tvrdí, že nemá v úmyslu oběti ublížit. Pochází většinou z volnomyšlenkářské rodiny, kde nejsou stanoveny hranice.

Posledním typem je agresor spouštějící ekonomickou šikanu. Dítě pochází z rodiny, kde se preferuje nadbytek materiálních věcí. Rodiče kupují nejnovější výrobky, aby ve

[25] FIELDOVÁ, M. Evelyn: *Jak se bránit šikaně*. Překlad: Diestlerová. Praha: Euromedia Group k.s., 2009. ISBN 978-80-249-1176-2. s. 39-40.
[26] VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd. Praha: Portál 2008. ISBN 978-80-7367-414-4. s. 761-769.

společnosti nezaostával. Dítě má sice všeho nadbytek, ale většinou mu chybí cit a opravdové rodičovské souznění. Neumí si ani věcí vážit a nemůže po ničem toužit.[27]

1.5.2 Oběť

Obětí agresivního chování se může stát kdokoliv, stačí například jen přehlížení náznaků ze strany agresora, že chce otravovat nebo naštvat. Dítě se může snažit připojit ke skupině, která o to nestojí. Nebo se může vrhat do boje v nevhodnou chvíli.

Obětí může být dívka nebo chlapec, ať už tělesně slabší nebo s nápadnými vnějšími znaky. Těmi se myslí například brýle, ryšavé vlasy, obezita nebo rasová odlišnost. Mohou čelit posmívání, pomluvám, obtěžováním, fyzickým a jiným útokům.[28]Oběti si tak odnáší újmu na těle i na duši. Proto je důležité zdůrazňovat spolupráci rodiče s vlastním dítětem. Nikdo by neměl brát spravedlnost do vlastních rukou, ani by neměl rodič podezřívat dítě ze spouštění šikany (např. „ty je provokuješ“, „ty jim nadáváš“).[29]

Oběti obvykle nemají dostatečnou kontrolu nad vlastními emocemi a chováním a tak se bohužel v některých případech stávají z obětí agresoři [30]Oběti se dají rozdělit do určitých typů:

Oběti, které na první pohled vykazují známku odlišnosti a vysílají tím do okolí signál slabosti. Ať už se jedná o postavu, barvu vlasů, jsou slabé, neumí se ve třídě prosadit, jsou zamlklé, většinou sedí osamoceně, neumí se bránit. Jejich častou reakcí je pláč, útěk, nebo naopak vztek. Většinou se jedná o děti nadměrně ochraňované, matky v nich utvrzují nebezpečnost světa a záměrně ubíjejí jejich vlastní aktivitu. Proto se z nich stávají pasivní pozorovatelé bez vlastní vůle, kteří se o nic nesnaží.

Druhým typem obětí jsou děti, jejichž rodiče, většinou matky a babičky, je opečovávají, vše za ně vyřizují, všude je vedou a musí je hlídat. Vidí malé nesamostatné dítě. Dítě se naopak musí vést k samostatnosti a někdy se musí stanovit jasná pravidla, kam až rodič může zajít například ve škole, kroužku, družině.

Velice snadné oběti se stávají z handicapovaných dětí nebo z dětí oslabené nemocí. Pokud je takové dítě integrované do normální školy a dochází například do školní družiny, mohou se objevit znaky agrese od jiných dětí.[31]

---

[27] MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 136-138.
[28] JANOŠOVÁ, Pavlína: *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 198.
[29] MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 139.
[30] JANOŠOVÁ, Pavlína: *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 228.

Na závěr této kapitoly shrnu nejdůležitější části. Agrese patří do našeho života, je přirozenou součástí sociálního chování. Jejím působením dosahujeme uspokojování svých potřeb a cílů. Může být pozitivní, ale nejčastěji se setkáváme s negativní agresí. Za negativní agresivní chování se dá považovat takové jednání, při kterém jsou porušovány sociální normy, které si společnost stanovila. Mezi nejčastější projevy agrese se řadí hněv, vztek, vyhrožování, bití, plivání, strkání, rozbíjení věcí. S agresí souvisí i pojmy agresivita, asertivní chování, šikana, hostilita. Roli ve vzniku agrese může hrát genetika a prostředí, ve kterém vyrůstáme a žijeme. Agrese může být zaměřená na něco/někoho nebo naopak proti sobě. Nejčastější dělení je agrese instrumentální a emocionální, přímá a nepřímá.

2. Charakteristika dítěte ve věku 8-10 let

Langmeier zařazuje dítě ve věku 8-10 let do mladšího školního období. Dítě dosahuje výrazných pokroků a to ve všech směrech. Toto období by se dalo nazvat jako věk střízlivého realismu. Dítě je zaměřeno na to, co je a jak to je. Chce pochopit okolní svět doopravdy. Projevuje se to na jeho mluvě, v kresbách, v písemných projevech i ve hře. Dítě se snaží být plně aktivní ve svém vztahu k okolí. Chce věci zkoumat reálnou činností, provádí různé pokusy, všechno si potřebuje osahat rukama. Tento postup pomáhá i při zapamatování učiva, které se lépe pamatuje, když si je může dotyčný osahat nebo vyzkoušet určitý postup reálně.[32] Vágnerová tento věk označuje jako střední školní věk, který trvá od 8-9 let do 11-12 let. V této fázi dochází k různým změnám, které lze považovat za přípravu na období dospívání, jenž je vývojově dynamičtější. Toto období by mohlo být chápáno jako období klidu a pohody, kdyby zde nebyl sociální tlak vycházející ze školy, z rodiny nebo z vrstevnické skupiny. Děti v 9 letech dovedou využít zpětnou vazbu lépe než v mladším věku, ale už na ní tolik neulpívají.[33] Tělesný růst je většinou v tomto věku plynulý. S tím souvisí i vývoj pohybových a ostatních schopností, které jsou na něm do značné míry závislé. Dochází ke zlepšení hrubé a jemné motoriky. Pohyby jsou rychlejší, roste svalová síla, s tím je

[31] MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 139-141.
[32] LANGMEIER, Josef: *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1284-9. s. 117-120.
[33] VÁGNEROVÁ, Marie: *Vývojová psychologie I. dětství a dospívání*. Praha: Karolinium, 2005. ISBN 80-246-0956-8. s. 237-262.

spojený zájem o pohybové a sportovní aktivity. Zdokonaluje se smyslové vnímání a výrazně se rozvíjí řeč i paměť.[34]

Podle Hájka dítě rychle podléhá únavě, a proto je potřebný odpočinek po duševní práci. Má velkou potřebu pohybu, jeho aktivita je velmi výrazná. Pohyby jsou rychlejší, přesnější, rozmanitější než dříve.[35] Dítě má veliké spektrum zájmů, které jsou však nestálé. Při průběhu různých činností se rozvíjí schopnost v některých oblastech, může se projevit nadání nebo talent. Vlastnosti se stále vyvíjejí, proto se nesmí považovat za trvalou a neměnnou charakteristikou dítěte. Děti si hrají ve skupinách, jejich hry jsou propracovanější a realističtější. Děti spolu spolupracují a vytváří pravidla.[36]

2.1 Kognitivní a emoční vývoj

Myšlení se rozvíjí používáním strategie uvažování, která se řídí základními zákony logiky a respektuje vlastnosti poznávané reality. V tomto období nastává fáze konkrétních logických operací, tzn. kvalitativní proměna jejich uvažování. I když není logické myšlení ještě tolik zafixováno, dokáže fungovat v neznámých situacích. Dochází k výkyvům uvažování, to znamená, že když se bude zdát dítěti úkol obtížný, může k jeho řešení použít intuitivní způsoby myšlení. Rozumový vývoj ovlivňuje prostředí, škola a činnosti, kterým se věnuje ve svém volném čase. Pozornost se sice zlepšuje, ale dítě ji neudrží dlouho. Proto musí pedagog zvolit účinnou motivaci, vzbuzení zájmů, pestrou a zajímavou činnost. Vhodné je střídat různé druhy a formy činností, děti se tak pomaleji unaví. Jejich paměť a představy jsou názorné a konkrétní. Dostatek představ je podmínkou pro rozvoj myšlení. Fantazie je více kontrolována myšlením, to znamená, že dokáže od sebe odlišit skutečnost a fantazijní představy. [37]

Emoční vývoj se projevuje zvýšením emoční stability a odolnosti vůči zátěži. Děti bývají optimistické, většinou interpretují dění pozitivním způsobem, jejich emoční ladění bývá vyrovnané. Většinou převažují kladné city, ze záporných je to nejčastěji strach, jehož příčinnou mohou být reálné obavy (špatná známka, test, zesměšnění). Každý výkyv nálad mívá obvykle jasnou příčinu. Rozvíjí se schopnost interpretace

[34] LANGMEIER, Josef: *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1284-9. s. 117-120.
[35] HÁJEK, Bedřich: *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. 2. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0030-7. s. 86-90.
[36] VÁGNEROVÁ, Marie: *Vývojová psychologie I. dětství a dospívání*. Praha: Karolinium, 2005. ISBN 80-246-0956-8. s. 241-242.
[37] VÁGNEROVÁ, Marie: *Vývojová psychologie I. dětství a dospívání*. Praha: Karolinium, 2005. ISBN 80-246-0956-8. S. 241-242.

emocí a jejich regulace, které ovšem závisí na dosažení určitého stupně kognitivních schopností. Dále se rozvíjí emoční inteligence, děti tak lépe rozumí svým pocitům. Dokážou diferencovat kvalitu, intenzitu a délku trvání emocí. Přibližně kolem desátého roku začíná dítě chápat emoční ambivalenci, tzn., že člověk může mít smíšené, nebo dokonce protikladné pocity. Vědí, že se pozitivní a negativní emoce mohou vzájemně ovlivňovat. Dochází k větší integrovanosti emočního hodnocení a racionálního uvažování. Rozvíjí se sebehodnotící emoce. Jsou to například pocity viny, zahanbení nebo hrdost. Dítě nejedná podle vyšších motivů, ale podřizuje se dospělým. Proto se musí stanovit přiměřené požadavky na dítě spolu s dobrou motivací. Děti navazují nové vztahy, vytváří si vztah k dospělým (vychovatel, učitel), kteří jsou pro něj silnou autoritou. Přibývá kritičnosti vůči učiteli nebo vychovateli. Děti se snadno navzájem seznamují, vytváří se herní skupiny, ale už si spolu nehrají děvčata a chlapci. Často vznikají spory. K rozvoji sebehodnotících emocí přispívají nové zkušenosti, projevy ostatních na jeho chování, hodnocení autorit i vrstevníků. V tomto období se potvrzují kvality jedince v oblasti výkonu a sociální akceptace. Obojí je důležité pro dosažení pocitu osobní přijatelnosti, autoakceptace nebo naopak nedostatečnosti a méněcennosti.[38] Své pocity hodnotí děti podle toho, jak si myslí, že by je posuzovali jiní. Např. bát se ve tmě považují jeho vrstevníci za projevy strachu a úzkosti a dítě se za ně může stydět, proto je většinou potlačuje.[39]

Důležitou oporou a součástí identity dítěte je rodina. Dítě bere příslušnost k rodině jako samozřejmost. Lépe chápe její vztahy a dokáže se v nich orientovat. V rodině se seznamuje se společenským životem, kulturou, prostředím. Základní rodinu zpravidla tvoří otec, matka, dítě a popřípadě další členové jako sourozenci. Rodina je zapojena do tvoření rodinného příběhu, mají společné vzpomínky, sdílí s dítětem jeho život. Proto má rodina pro dítě veliký význam. Dítě se od ostatních učí nápodobou a získává modely chování pro svůj budoucí život. Ze své rodiny si může vzít vzor a chtít se mu podobat. Rodiče také ve většině případů rozhodují například o škole, kroužcích a jiných věcech, které se dítěte týkají. Hlavně matka zasahuje do života dítěte každý den, je jeho součástí. Dítě je na ni vázáno a tato závislost se později může projevit v zátěžové situaci. Vzájemná interakce otce a matky se projeví v budoucím životě dítěte. Vztah a dění v rodině mohou brát za normu a vnímat ho jako běžný komunikační vzorec. Budou

[38] Tamtéž, s. 261-264.
[39] VÁGNEROVÁ, Marie: *Vývojová psychologie I. dětství a dospívání*. Praha: Karolinium, 2005. ISBN 80-246-0956-8. s. 237-262.

tak jednat podobným způsobem. Ve funkční plné rodině projevují členové své emoce, umí je i ovládat, sdílí společně své problémy a diskutují o nich. Dítě potřebuje klidné a nekonfliktní zázemí. Mění se i vztah s rodičem, který s rodinou nežije. Není zrovna tam, kde by ho dítě potřebovalo a je tak ochuzen o vztah s tímto rodičem. Dítě si v horším případě může k druhému rodiči vytvořit nenávistný odmítavý vztah, považuje ho za původce všech problémů, zlého a nebezpečného. Rozvod má negativní dopad na vztah mezi sourozenci. Sourozenci jsou na sobě buď více závislí, poskytují si emoční oporu nebo naopak roste počet jejich konfliktů mezi sebou. I vztah s vrstevníky se mění. [40]

Vztah mezi sourozenci v tomto věku je založen na zážitcích, které spolu zažívají. Ať už pozitivních nebo negativních. Často mezi sebou soupeří, ale dovedou i komunikovat a podpořit se. Ovlivňují se navzájem, pozitivně i negativně. Podle chování k sourozencům dostává určité postavení od rodičů a podle něj je také hodnoceno. Rodiče mají také určitá očekávání. Rozhoduje pořadí narození dětí i chování ze strany rodičů, jestli se ke všem dětem chovají stejně. [41]

Školní prostředí, ale i zájmové kroužky, se stávají místem kontaktu s vrstevníky. Vrstevnická skupina může vznikat v rámci školy, kroužku, sídliště, vesnice. Dítě je členem určité skupiny a stává se jeho socializačním prostředím. Skupina může dítě ovlivňovat, rozvíjet jeho kompetence a individuálně specifické rysy, odpovídá za utváření osobnosti dítěte. Skupina se řídí určitými pravidly, funguje tu sdílení informací, společné řešení problémů, učení se navzájem, spolupráce, specifický způsob komunikace a zvládání různých rolí. Tyto role se získávají podle aktivity a rozdílných preferencí než je tomu v rodině. Tyto role mohou být velmi ceněné nebo bohužel naopak. Hodnotí se známky, fyzická síla, obratnost, atraktivita, vlastnictví věcí. Poté se děti stávají více oblíbenými a mají tak vyšší postavení ve skupině. Zavrhované děti mají neimponující vlastnosti, jsou často odmítány. Pak může docházet k šikaně. Vrstevníci se stávají stále důležitějšími a dítě se tak odpoutává na závislosti na rodině. Mohou se svěřit s problémem, který se nedá s dospělým řešit. Poskytují si vzájemnou emoční oporu a pracují s konflikty, které mezi nimi nastanou. Skupina dovede fungovat jako celek, zaujímat společné postoje, jednat společně a projevovat určitou sounáležitost.

[40] VÁGNEROVÁ, Marie: *Vývojová psychologie I. dětství a dospívání*. Praha: Karolinium, 2005. ISBN 80-246-0956-8. S. 268-280.
[41] Tamtéž, s. 281.

Vliv na skupinu má učitel nebo lektor. Může ovlivnit postoje a chování celé skupiny, protože má nad skupinou určitou kontrolu.[42]

V tomto věku tedy nastávají určité změny. Vedle fyzických změn to jsou kognitivní i emoční změny. Mění se kvalita dětského uvažování, zlepšuje se udržování pozornosti, vnímání skutečnosti a fantazie, interpretace emocí, dokážou lépe porozumět svým pocitům. V tomto věku je vhodné měnit aktivity v návaznosti na jejich pozornost. Motivovat k činnosti a stanovit přiměřené požadavky. Důležitou oporou je pro dítě rodina, její členové, klima v rodině i prostředí. Na dítě působí i sourozenci, pořadí narození a vrstevníci ve škole a zájmových zařízeních.

2.2 Hra a její význam pro dítě v mladším školním věku

Hra je dobrovolnou spontánní činností. Na počátku období mladšího školního věku je pro děti typická hra symbolická. Od osmi let věku dítěte dostává mnohem větší důraz hra s pravidly a hry konstruktivní, které se vyvíjí právě z her symbolických. Jsou založené na fantazii, ale stále zůstávají spjaté s realitou. Jsou konstruované z různých zážitků a známých prvků. Hry jsou více naplánované, mají určitá pravidla a děti lpí na jejich striktním dodržování, protože dbají na spravedlnost. Pravidla vychází z kolektivních pravidel a norem společnosti. Činnost je pečlivě promyšlená do nejmenších podrobností. Mezi hračky patří například stavebnice, kde hlavně chlapci rozvíjí motorické schopnosti a fantazii. Velmi oblíbené jsou kolektivní a pohybové hry s různými pomůckami. Dále různé výtvarné a pracovní činnosti kam patří vyrábění z papíru a jiných materiálů. V tomto věku se objevuje zájem o určité činnosti, které se později mohou změnit v koníčky.

Hra má v životě dítěte nezastupitelné místo, je vnímána jako smysluplná a má mezi všemi činnostmi vedoucí postavení. Při hře se aktivizuje celá osobnost, jak stránka fyzická, psychická i sociální. Vhodné je používat takové hry, které rozvíjí celou osobnost komplexně. Mezi hry, které rozvíjí hlavně fyzickou oblast, můžeme zařadit hry pohybové, lokomoční, smyslové. Oblast psychickou rozvíjí dramatizační, jazykové, námětové a sluchové hry. Oblast sociální rozvíjí hry interaktivní, hraní rolí, společenské hry, literární, hudební, výtvarné a jiné.[43]

[42] VÁGNEROVÁ, Marie: *Vývojová psychologie I. dětství a dospívání*. Praha: Karolinium, 2005. ISBN 80-246-0956-8. s. 292-299.
[43] SUCHÁNKOVÁ, Eliška: *Hra a její využití v předškolním vzdělávání*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0698-9. s. 50,58.

3. Hra jako prostředek výchovy

Hra je mnohem starší, než si všichni myslíme. Hrají si zvířata, hrají si i lidé, mláďata se učí novým věcem. Při hře máme impuls k procvičování svých instinktů, které jsou důležité pro současný i budoucí život každého jedince. Hrou a nápodobou získává dítě potřebné praktické dovednosti. Při hraní se děti seberealizují.[44] Je to činnost, která má své specifické aspekty. Aspekt poznávací, motivační, fantazijní, sociální, tvořivý, procvičovací a mnoho dalších. Může se odehrávat ve skupinách, dvojicích nebo u jednotlivce, bez pomůcek nebo naopak s hračkami a jinými předměty.[45]Hra byla vždy součástí společenského života všech národů. Vytváří obraz společnosti, kultury i národa. V dané společnosti se její cíle odrážejí i ve hrách. Je chápána jako specifická činnost člověka, ať už dítěte, dospělého, jednotlivce nebo skupiny. Hra je svobodná, spontánní, smysluplná, odlišuje se od běžného života místem a dobou trvání, může mít pravidla, může se pořád opakovat, upoutává, přitahuje, umožňuje vnímat vlastnosti druhých a vyjádřit vlastnosti své.[46]

Z psychologického hlediska má hra pro člověka hluboký význam a je úzce spjata s vývojem osobnosti, je to důležitý prostředek sebeutváření. Hry posilují psychickou odolnost, zvládnout určité životní situace, které nás obklopují. Doprovází nás v každém věku a umožňují nám poznat sebe sama i okolní svět, získat mnohostranné zážitky sami se sebou i s druhými, vnášet potřeby do herní situace a prožívat důsledky svého jednání beze strachu. Je to vnitřně motivovaná činnost, v níž se děti seberealizují. Používají různé pomůcky a předměty, při hraní aktivizují zejména imaginaci, fantazii a tvořivé myšlení. Dětské poznávání je založeno na principu pokus omyl, poznávají schopnosti a rozvíjí se vnitřní vlohy. Dítě hledá hrou řešení problému, zkouší nalézt metodu jak problém vyřešit a poté pochopit princip řešení. Přitom hra je pro dítě hlavně zdrojem radosti. Lektor by měl podporovat dítě ve hrách a činnostech, které ho baví, aby se plně rozvíjelo a stalo se tak socializovanou osobností.[47]

Z pedagogického hlediska je hra chápána jako didaktická metoda, tedy specifická forma učení. Představuje možnost bez velkých nároků a nákladů uvést do pohybu

[44] KOŤÁTKOVÁ, Soňa: *Hry v mateřské škole v teorii a praxi.* Praha: Grada Publishing a.s., 2005. ISBN 80-247-0852-3. s. 11, 14.
[45] PRŮCHA, Jan: *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8. s. 75.
[46] ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk: *Hry pro zvládání agresivity a neklidu*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-689-6. s. 11.
[47] SUCHÁNKOVÁ, Eliška: *Hra a její využití v předškolním vzdělávání*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0698-9. s. 9,24-25.

pedagogický proces. Slouží k dosažení výchovného a vzdělávacího cíle. Dítě má touhu objevovat, prozkoumávat a tato touha je silná motivace k učení. Proto je dítě schopné se učit samo prostřednictvím hry. To můžeme vidět i v jiných kulturách, kde děti už odmalička pomáhají s prací dospělým. Přitom nejsou do ničeho nuceny a přirozeně začnou používat to, co se naučily. Proto pak děti nebudou v dospělosti brát práci jako povinnost, ale hru. Děti chtějí přirozeně zkoumat, objevovat a experimentovat. Proto bychom měli vytvořit takový prostor, kde se mohou volně pohybovat, poznávat nové věci a tím získávat zkušenosti vlastní aktivitou. Cílem je vyvolat v dítěti touhu realizovat činnost. [48] Protože příkladem, nápodobou a praxí si nejlépe děti vše zapamatují, pochopí a mohou tak dále své zkušenosti a informace rozvíjet. Tuto myšlenku prosazoval už Jan Ámos Komenský.[49]

S hrou pracuje i zážitková pedagogika. Toto odvětví pedagogiky využívá hru a zážitek k získání nějaké nové chybějící zkušenosti. Pracuje s emocemi, které jsou zapojeny a silně na nás působí a vytváří nejen pozitivní zážitky. Hra má často trvalé účinky. Fyzický zážitek se nám vryje do paměti více než jen mluvené slovo o nějaké situaci. Přece lépe se učíme to, kde se aktivně podílíme a zapojíme i své emoce. Jsme nuceni se rozhodovat, přemýšlet, jednat. Proto taková činnost slouží k rozvoji osobnosti, výchově a vzdělávání.[50]

Hry jsou jednou z možností, jak pracovat s agresí. Není však cílem ale prostředkem. Je třeba si tyto aktivity dopředu podrobně naplánovat, abychom věděli, jaký účinek hra bude mít. Například kolektivní hry, při kterých dojde k vybití síly dětí. Ale hry nevyřeší vše, jen pomohou dětem utvářet zdravé návyky v prožívání a jednání. Tím se zvyšuje psychická, fyzická i sociální odolnost. Můžeme s dětmi hrát interakční hry nebo utvářet různé modelové situace. Používáme slova „jako“ a tím se jakoby odkláníme od skutečnosti. Na druhé straně děti přijímají určitou roli na určitou dobu a tím mohou lépe poznat své okolí i samy sebe. Při debatě po hře se projeví jejich konkrétní problémy a starosti. Jejich obavy, hněv a agrese jsou vždy spojeny s konkrétními událostmi v jejich životě. Proto děti doufají, že dostanou nějakou radu, jak se mají v dané situaci chovat. Někdy stačí dítě jen vyslechnout, jindy promluvit s rodiči, popřípadě doporučit návštěvu

[48] Tamtéž, s. 9,22-24, 51.
[49] ZORMANOVÁ, Lucie: *Výukové metody v pedagogice*. Praha: Grada Publishing a.s., 2012. ISBN 978-80-247-4100-0. s. 24-25.
[50] TRČKOVÁ, Renáta: Sborovna: *Škola zážitkem*, Handouty z kurzů pro pedagogy. ISBN 978-80-260-1046-3. s. 13.

odborníka.[51] Proto je dobré zaměřit se v diskusi po hře na odhalování vzorců chování a mechanismů pro řešení konfliktů, naučit se prosazovat své zájmy. Pokud se ukážou jako neúčinné, hledáme nové, které ve skupině vyzkoušíme.[52]

4. Zájmové vzdělávání

Velmi často děti nevědí, jak nakládat s volným časem a jak ho smysluplně využít. Proto je tu mimo jiné i zájmové vzdělávání. V dnešní době je o něj velký zájem. Existuje bohatá nabídka různorodých možností využívání volného času. Zájem dětí o zájmovou činnost a úspěchy v ní se odrážejí pozitivně i ve výsledcích školního vyučování.[53]V této kapitole především popíšu, co zájmové vzdělávání vlastně je a na jaké oblasti se může dělit. A protože i v této oblasti vzdělávání se objevuje agrese, tak jak s touto agresí pracovat.

4.1 Charakteristika zájmového vzdělávání

Podle školského zákona číslo 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním a vyšším odborném a jiném vzdělávání jsou do školských zařízení pro zájmové vzdělávání zahrnuta střediska volného času, školní družiny a školní kluby. Není zde stanovena povinná docházka, účast v nich je motivována dobrovolným a relativně samostatným rozhodnutím dítěte. Je zde prostor pro individuální přístup k dětem a vlastní tempo činností. Obsah činností vychází z úrovně zájmů docházejících dětí.[54]Střediska pro volný čas dětí a mládeže realizují specializované zájmové činnosti pod odborným pedagogickým vedením. Tato střediska jsou obvykle právními subjekty.[55] Obě tyto instituce mají nárok na státní příspěvky. Jejich služeb mohou využívat všechny věkové kategorie. V institucích se nachází rozmanité prostory, které jsou odlišné od klasických tříd ve škole. Mají také relativně časovou volnost k využití rozmanitých forem a metod práce. Střediska pro volný čas se dělí na domy dětí a mládeže a na stanice zájmových činností. Domy dětí a mládeže mají široké pole

[51] ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk: *Hry pro zvládání agresivity a neklidu*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-689-6. s. 11.
[52] HERMOCHOVÁ, Soňa: *Hry pro rozvoj skupinové spolupráce*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0727-6. s. 147,148.
[53] BENDL, Stanislav a kol.: *Vychovatelství*. Praha: Grada Publishing a.s., 2015. ISBN 978-80-247-9762-2. s. 131-132.
[54] HÁJEK, Bedřich: *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. 2. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0030-7. s. 141.
[55] PÁVKOVÁ, Jiřina a kol: *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 2. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-569-5. s. 127-128.

působnosti v oblasti zájmů a jejich náplní je rekreační a výchovně-vzdělávací funkce. Stanice zájmových činností se zabývají jen jednou konkrétní zájmovou oblastí.

Činnosti, které probíhají v domech dětí a mládeže, můžeme rozdělit na činnost zájmovou pravidelnou nebo zájmovou příležitostnou a táborovou činnost.

K **pravidelné zájmové činnosti** se účastníci přihlásí většinou na začátku školního roku, tím se tak zavazují k pravidelné docházce a platí určitý poplatek stanovený institucí. Tato činnost má různé formy. Kroužek, kde činnost směřuje na vnitřní obohacení členů, zaměřuje se na vnitřní život útvaru, příkladem může být rybářský nebo čtenářský kroužek. Druhou formou je soubor, ten směřuje k veřejné produkci výsledků činnosti. Soubory mohou být například hudební, taneční, divadelní. Má podstatně více členů než kroužek. Třetí formou této činnosti je klub, ten má volnější organizační strukturu. Poslední formou je kurz, který má vymezenou délku trvání kratší než jeden rok. Činnost kurzu vede k osvojení určitého množství vědomostí či dovedností, například vaření, háčkování, pletení, ovládání základních programů na počítači. Při ukončení kurzu je předáváno osvědčení o absolvování. Na závěr školního roku jsou výsledky práce útvarů pravidelné zájmové činnosti představovány rodičům, příbuzným a veřejnosti. Tímto způsobem může dům dětí a mládeže získat nové členy do dalšího školního roku.[56]

Další činností je **příležitostná zájmová činnost**. Jsou to organizované příležitostné akce výchovně-vzdělávacího nebo rekreačního charakteru. Řídí ji pedagog a je časově omezena. Patří sem soutěže, turnaje, přehlídky, výlety, exkurze, divadla, přednášky a jiné.

Poslední formou je **táborová činnost**. Jedná se o organizovanou činnost s dětmi o prázdninách nebo víkendu mimo zařízení. Může mít i formu soustředění jako završení celoroční práce zájmového útvaru.[57]

4.2 Pedagogický charakter práce v zájmovém kroužku

Zájmová činnost by měla být trvalou součástí života dětí, jedná se o významný prostředek výchovy. Například pohybové aktivity vyučované v zájmovém kroužku mají vliv na biologický rozvoj, umožňují také prožívání radosti a kvalit v souvislosti s charakterovými vlastnostmi (vytrvalost, přesnost, rychlost). Na základě vlastní

[56] PÁVKOVÁ, Jiřina a kol: *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 2. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-569-5. s. 128-129.
[57] HÁJEK, Bedřich: *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. 2. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0030-7. s. 142.

aktivity se děti obohacují ve svých znalostech, zkušenostech, ověřují si v praxi své teoreticky získané znalosti. Harmonicky se rozvíjí intelektuální, citové a volní sféry dítěte. Aktivní podíl na plánování učí dítě formulovat samostatně cíle své činnosti, promýšlet způsob dosahování cílů, překonávat překážky, objektivně hodnotit. Zájmové činnosti umožňují dětem prožívání kladných citů, odreagování negativních citů, poznávání vlastních možností a hranic, podporují a rozvíjí samostatnost, tvořivost, společenskou aktivitu. Díky skupině se stejným zájmem se upevňují lépe sociální vztahy. Zájmová činnost rozvíjí osobnost, působí motivačně a socializačně, je prostředkem relaxace, odpočinku, rekreace a regenerace sil. Budují se kvalitní sociální vazby na základě vzájemné empatie, tolerance a komunikačních dovedností. Hlavním záměrem je vybavit děti dostatkem námětů pro činnosti.[58]

Důležité je vytvářet dostatek prostoru pro povídání s dětmi, naslouchat jim. Vytvořit prostor pro povídání mezi účastníky navzájem. Navodit příjemnou atmosféru a střídat aktivity, při kterých budou všichni úspěšní. Nezaměřujeme se na vyhledávání chyb, snažíme se hledat kladné momenty a tak posilovat příjemnou atmosféru. Není důležité hodnotit konečný výsledek, ale snahu, nápaditost. [59] Vhodné je zařazení některých rituálů, které posilují vztah s dětmi. Rituál se pravidelně opakuje, to dává dítěte jistotu a spolehlivou oporu. Mohou nám pomoci při nových věcech, při cestě do neznáma, mohou redukovat konflikty. Příkladem takového pravidelného rituálu může být zdravení, přivítání. Pozdrav na začátku hodiny a rozloučení na konci ohraničuje začátek a konec činnosti. Přivítání a rozloučení utužuje vztah mezi dítětem a lektorem.[60]

4.3 Pedagogické řešení konfliktů s agresivním nábojem ve volnočasových skupinách

Již v popisu pojmu agrese bylo zmíněno, že agrese je především projev vitální síly. Vitální je každý jedinec, proto je tudíž i potencionálně agresivní. Je tedy zcela naivní snažit se vymýtit agresi úplně. Cílem výchovy by nemělo být úplné potlačení agrese a

[58] PÁVKOVÁ, Jiřina a kol: *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 2. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-569-5. s. 103.
[59] HÁJEK, Bedřich: *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. 2. vyd. Praha: Portál 2011. ISBN 978-80-262-0030-7. s. 195.
[60] ROGGE, Jan-Uwe: *Rodiče určují hranice*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. Překlad Petr Babka. ISBN 978-80-7367-8067. s. 176.

vyloučení ze života dětí, nýbrž její kontrola. Smysl má pokusit se onu vitální sílu směřovat tak, aby svými důsledky nepůsobila destruktivně.[61]

I když agresivita je přirozená, je důležité si s dětmi určit její hranice, zasáhnout včas při rušivém jednání. Naučit děti jak s agresivitou zacházet, jak ji používat, aby to neškodilo jim ani okolí. Konstruktivní stránka agrese umožňuje kreativitu a produktivitu, pomáhá se vymezovat vůči okolí. Dítě poznává dosud neznámé u sebe i u druhých, nutné je znát tu hranici, kdy se agrese stává destruktivní. Častým omylem většiny lidí je názor, že je „škoda každé rány, která padne vedle". Tělesné trestání ale není účinný výchovný prostředek a hrozí nebezpečí, že dítě bude tento způsob využívat při řešení svých konfliktů s druhými. Hrozby trestem mohou sice krátkodobě ukončit určitou situaci, ale neukazují dětem možnost, jak by se mohly příště pokusit vyřešit své špatné chování. Tresty bývají ponižující, a i když dávají pocit viny, spíše vyvolávají touhu po pomstě, zlobit ještě víc, fantazijní představy o odplatě. Důležité je učit dítě odmalička způsobům reagování, které je sociálně přijatelné v naší společnosti, podle daných norem. Mít na druhého vztek je akceptovatelné, dítě tak může reagovat na úzkost nebo ohrožení v dané situaci. Pokud ale negativní okolnosti působí dostatečně dlouho, může se agresivní chování upevnit. Pak se u dítěte objevuje i když je v pohodě. Proto je třeba hněv ventilovat, protože jeho potlačování vede k nahromadění napětí. Takovým uvolněním může být například sport, zpěv, relaxace, tanec. V zájmovém vzdělávání je vhodné odreagování při hrách. Můžeme se tak vyhnout rvačkám a děti zažijí i zábavu.[62]

Důležité je mít respekt, respektovat děti, ale také ony musí respektovat vedoucí. Děti poznají úctu jen tehdy, když ji bude mít dospělí sám k sobě a k ostatním. Každý má nárok na to, aby se s ním jednalo přiměřeně. I když se to vždy nedaří, každý by měl umět se omluvit a pro příště zvolit třeba lepší metodu než cukr a bič nebo se urazit a problém neřešit. Děti by měly poslouchat dospělého, jeho pokyny a zákazy. Pokyny se musí jasně vyjádřit. Dítě mnohdy neví, co má dělat, když danému pokynu nerozumí. Musí slyšet v pokynu jasné hranice a úkon, který má vykonat. Proto musí být hlas, gestikulace, pohyby i smysl slov v souladu. Řeč těla musí souhlasit s řečí vyslovených příkazů. Vyhneme se tak problémům, které mohou nastat: děti neví, co mají dělat, tak zlobí; hádají se s námi o průběhu činnosti; neznají hranice. Naopak při zakazování se

[61] SVOBODA, Jan: *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0603-3. s. 39.
[62] ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk: *Hry pomáhající s problémy: hry a hrátky pro rodiče*. 3. vyd. Praha: Postál, 2012. ISBN 978-80-262-0053-6. s. 15, 135.

můžeme s dětmi domluvit na nějakém gestu nebo znamení, abychom nemuseli stále dokola opakovat zákaz „ne“. Může jít o pohyb ruky nebo zvláštní pohled. Také bychom měli při práci od dětí požadovat jen to, co zvládnou. Nechat je řešit úkol samostatně svým vlastním tempem.[63]

Vnějším faktorem, který může agresi dítěte ovlivňovat, je klima v zájmovém kroužku. Pokud je klima narušováno zlostí, vztekem a zuřivostí, většinou děláme vše proto, aby byla znovu nastolena harmonie. Proto se zpřísňují tresty, rychle se hledají viníci. Okamžitý zásah je nutný, pokud jde o zdraví dětí. Takové situace nemohou být ignorovány, ani když nemáme náladu něco řešit a jsme unaveni. Musíme jít dětem příkladem v tom, že se před konflikty neschováváme, ale čelíme jim. Takové konflikty upozorňují na problémy a musíme hledat možnost uspokojivého řešení.[64]

Častým jevem v dnešní době jsou nadávky směrem k vychovateli nebo lektorovi, nejčastěji mezi dětmi navzájem. Většinou tak dítě reaguje, pokud má pocit, že je mu ukřivděno nebo je potrestáno, což se mu samozřejmě nelíbí. Nadávkou a vyhrožováním nabízí jakousi návnadu a čeká, jestli se dospělý „chytí“. Používají sprostá slova a sledují reakce nejbližšího okolí, jeho působení. Zaslechnou určitý výraz i když mnohdy neznají pravý význam. Základním pravidlem je tuto situaci ustát, nedohadovat se a nereagovat agresí. Pokud bylo sprosté slovo směřováno přímo proti lektorovi, je dobré snížit hlas do klidnější polohy a ukončit hovor neutrálně. Ve vhodných situacích můžeme použít i humor. Dítě se musí hlavně uklidnit. Doporučuje se až za nějakou dobu se k této situaci vrátit a popovídat si o události s celým kolektivem.[65]Jestliže dítě použije sprosté slovo jen tak, při prvním nebo druhém vyslovení je nejlepší jejich vyřčení přehlédnout. Dítě zjistí, že nezpůsobilo žádnou reakci a přestane ho to bavit. Při neustálém rozčilování a trestání bude dítě ještě více provokovat. Rozhodně ale nesmíme urážky ignorovat úplně.[66]

Některé děti zlobí jen proto, aby si jich ostatní všimli, aby získaly pozornost, které se jim nedostává například v rodině. Nezažívají emocionální podporu a blízkost, připadají si opuštěné, zanedbávané a bezmocné. Proto na sebe upozorňují nápadným nebo negativním až násilným chováním a tak se stávají středem pozornosti. Takové děti

[63] ROGGE, Jan-Uwe: *Rodiče určují hranice*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. Překlad Petr Babka. ISBN 978-80-7367-8067. s. 13,26,51,71,73,175.
[64] ERKERT, Andrea: *Hry pro usměrňování agresivity*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-935-0. s. 9.
[65] MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 22-23.
[66] ROGGE, Jan-Uwe: *Rodiče určují hranice*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. Překlad Petr Babka. ISBN 978-80-7367-8067. s. 109.

nejsou ve skupině oblíbené. Ostatní si s nimi odmítají hrát a většinou dostanou nálepku outsiderů. Tyto děti se jen těžko zbavují svého negativního chování, ba naopak se takové chování ještě zhoršuje. I trest je pro ně zážitek blízkosti. Dítě pak dojde k závěru, že pozitivní a konstruktivní jednání nepřináší žádný užitek, nikdo si ho nevšímá. Některé děti také nejednají podle vlastního přesvědčení, ale tak, aby se zalíbily druhým. Vhodné je zařazovat hry, ve kterých si budou takové děti připadat jako součástí skupiny, že jsou uznávány za svoje činnosti. Zážitek úspěchu má příznivý vliv na chování.[67]

Musíme také v dětech posilovat empatický zájem o druhé a rozvíjet jejich morální kompetence. Stanovit správné sociální návyky společensky přijatelných strategií sebeprosazování. Povzbuzovat ty, kteří mají snahu své chování změnit. Povídat si s nimi o jejich osobních zážitcích a zkušenostech, o motivech chování. Aby sami popsali situaci, a jaký dopad tato situace měla. Svým vlastním popisem si lépe uvědomí morální význam události. Mohou svůj názor anonymně napsat na papír anebo ho veřejně vyjádřit například v komunitním kruhu, kdy následuje diskuse. Může se stát, že děti neznají správný význam určitých slov a vlastností. Je vhodné si je společně vysvětlit a pak se bude i lépe pracovat.[68]Můžeme děti uvádět do situací, kdy se mohou pozitivně prezentovat a tak nemusí k obdivu své osoby používat násilí. Důležité je i učit je empatii, což je schopnost vžít se do pocitu jiných. Za každou snahu o nápravu by měl být agresor pochválen a mělo by být vidět, že si jeho případného pozitivního chování pedagog všiml.[69]

Můžeme využít i vyučovací metody situační, kdy se děti učí řešit konkrétní nastolené situace ze života. Předloží se konkrétní problém a cílem je hledání postupů vedoucích k vyřešení situace. Děti navrhují možná řešení a diskutují, které z nich bude pro danou situace nejvhodnější. Řešení se ne vždy najde, ale i proces hledání řešení je přínosný. Každý má jiný názor, zkušenost, postoje a hodnoty. Další metodu, kterou můžeme použít, je metoda inscenační. Tato metoda je založena na kombinaci hraní s řešením problémů. Předkládají se problémové modelové situace. Při této činnosti se děti mohou vcítit do druhých, vysvětlit si příčiny jednání, získat zkušenost. Stanoví se téma, cíl a rozdělí role. Po skončení inscenace je vhodné hned provést diskusi. Další

[67]ROGGE, Jan-Uwe: *Rodiče určují hranice*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. Překlad Petr Babka. ISBN 978-80-7367-8067. s. 36.
[68] JANOŠOVÁ, Pavlína: *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 98-104.
[69] MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5. s. 139.

metodou může být simulační didaktická hra, což je vlastně simulace situace z reálného prostředí, se kterou se účastníci mohou setkat později v reálném životě. Situace by jim měli být blízké, jinak ji často předčasně ukončí anebo přetvoří podle své potřeby. Tato činnost rozvíjí myšlení a poznávací funkce. Popsaná metoda nutí využívat poznatky, dovednosti, zkušenosti, tvořivost, spolupráci, hraní rolí, řešení situace.[70]

Pokud dojde k agresi na druhém dítěti, děti se hádají nebo perou, odtrhneme je od sebe. Takové děti nejsou schopny si vzájemně naslouchat a porozumět si. Jsou často velmi rozčilené a rozpálené. Pomůžeme jim konflikt vyřešit, aby se omluvily, můžeme také navrhnout vhodný způsob dalšího společného soužití. Když pomine prvotní vztek, měli by si oba zúčastnění vyjasnit spor v rozhovoru. Obě strany mohou vyjádřit svůj hněv, co se jim nelíbí. I při takovém rozhovoru se musí dodržovat určitá pravidla jako naslouchat druhému, respektovat jeho názor a nechat ho domluvit, nepoužívat sprostá slova a křik. Takové jednání k vyřešení konfliktu nevede. Pomůcky, které mohou napomoci k řešení těchto konfliktů, jsou například házení míče, podávání kamínku, červená deka na pohovce, na které si děti vzájemně sdělí, co je rozzlobilo. Kreslení deště na papír, podle četnosti čar deště poznáme rozpoložení dítěte. Děti se pak snaží najít řešení, aby zase svítilo sluníčko. Nebo pomocí modelíny vyjádřit své pocity. Zajímavou pomůckou k řešení konfliktů mezi dětmi je telefon z trubice. Děti jsou od sebe vzdáleny, ale hadicí si sdělují své pocity a řešení situace.

Aby se děti naučily své momentální pocity a nálady neventilovat formou násilí, musíme je naučit vědomě vnímat, hodnotit a vyjadřovat se k nim. K tomu potřebují podporu dospělých, kteří jim naslouchají a ukazují, jak se s vlastními pocity vypořádat. K tomu, aby se děti naučily interpretovat výrazy obličeje je vhodná následující hra. Děti sedí v kruhu a postupně na sebe ukazují pantomimicky pocit, druhé dítě tento pocit vyjádří zvukem. Pokud odpovědělo správně, pokračuje se dál.[71]

K tomu, aby děti pochopily, jak se při vzteku mění držení těla, je vhodná aktivita v kruhu. Jedno dítě stojí uprostřed kruhu a předvádí pantomimicky i zvukem, jak se cítí při vzteku a jak se mění pohyby při zvětšování vzteku.

Naučit děti vypořádat se se vztekem není jednoduché. Takovou jednoduchou hrou nebo pravidlem může být přirovnání k semaforu. Přiblížíme chování k barvám na dopravním semaforu, který děti všichni znají a který řídí dopravu na silnicích. Takže se

[70] ZORMANOVÁ, Lucie: *Výukové metody v pedagogice*. Praha: Grada Publishing a.s., 2012. ISBN 978-80-247-4100-0. s. 60,63,64.
[71] ERKERT, Andrea: *Hry pro usměrňování agresivity*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-935-0. s. 19,27, 45-51.

s tímto předmětem setkávají každý den a není jim cizí. Červená znamená, zastav se a počkej, až hněv přejde. Oranžová znamená, přemýšlej, co chceš udělat a jaké důsledky tvé jednání bude mít a najdi, jak lze situaci vyřešit. Zelená znamená, v klidu jednej a zvládneš to.[72]

K přiblížení pocitů dětí lektorovi můžeme využít kartičky s nakreslenými různými výrazy obličeje. Děti sedí v kruhu a musí si uvědomit, jak se v tento den cítí. Vybrané dítě otočí kartičku a všechny děti, které se dnes takto cítí, zvednou ruku. Dobrovolně mohou sdělit ostatním, proč se tak cítí a pokračuje další ve vybírání karet.

Když už k agresi dojde, je vhodné mít v místnosti nějakou žíněnku, matraci, čalouněnou stěnu, polštář, boxovací pytel, do kterého děti mohou udeřit a ventilovat tak svůj vztek, vybít přebytečnou energii. Dítě pak nebude mít potřebu obrátit svůj vztek proti druhým. Vhodnou pomůckou je také lano, kdy se dítě může přetahovat s dospělým člověkem, kde musí vynaložit veškerou sílu. Ohýbání drátu vede také k uklidnění. Podle možností může být v místnosti umístěný stojan s papírem a prstové barvy. Dítě může nechat volný průběh svým pocitům při malování. Bubnováním do bubnu se dá vyjádřit vztek, co v sobě dítě má. Takovým způsobem může komunikovat i se skupinou. Pro uklidnění může posloužit i antistresový míček naplněný moukou nebo postačí plastelína, houpací síť. Do hnětení dítě vloží svou sílu a vztek odezní. [73]

Při pedagogické práci s dětmi se mohou objevit chyby, které vychovatel nebo lektor dělají. Některým dělá problém s těmito chybami zacházet. Je frustrující, když věci nejsou tak, jak bychom chtěli, jak jsme si je dopředu naplánovali, když naši práci někdo kazí, nevychází nám podle plánů a představ, můžeme se přímo rozzlobit. Někteří pedagogičtí pracovníci si myslí, že dokážou zvládnout každý problém, mít vše pod kontrolou. Že pro každý problém musí existovat navždy platné řešení. Problém nastává v okamžiku, kdy se lektor zabývá více neděláním chyb a zapomíná na vztah s dítětem, na navazování kontaktu. Je nutné přemýšlet a snažit se vycítit chyby a pracovat na jejich odstranění. Nesmí se to však přehánět, kdo vkládá moc energie do vyhnutí se chyb, stále je bude opakovat a neposune se kupředu. Umění je si chyby připustit a dále s nimi pracovat, problémy řešit. Mezi chyby, které se často vyskytují, patří tzv. škatulkování. Utvoříme si o dětech a jejich chování určitou představu a do té se pak pokoušíme vměstnat skutečnost. Každé dítě, které zlobí, je zařazeno do „škatulky“ a má jen malou

[72] JANOŠOVÁ, Pavlína: *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 102.
[73] ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk: *Hry pro zvládání agresivity a neklidu*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-689-6. s. 22,27-37.

šanci se z této sekce vymanit zpět. Nalepíme dětem jakousi nálepku, kterou ze sebe děti těžko dostávají. Pedagogové pak vnímají jen to, co je v jejich představě o dítěti a nevnímají to, co jejich mínění přesahuje a na co nejsou zvyklí.[74]

Nemá smysl se snažit agresi úplně vymítit, ale pracovat s ní tak, aby nepůsobila destruktivně. Kontrolovat a určovat její hranice, když se násilí objeví u dětí, se kterými pracujeme. Naučit děti jak s násilím zacházet, seznámit je s metodami, jak pracovat se svým vztekem. Nejen děti, ale i vedoucí lektor si musí dát pozor na své chování. Dětem nepřiřazovat „nálepky", hledat chyby i u sebe, požadovat jen přiměřené zvládnutelné úkoly, zajistit vhodné klima ve skupině a pohotově pracovat se situacemi, které nastanou. Důležité je každé dítě poznat, seznámit se s ním i jeho situací a brát ohled na všechny aspekty při další práci s ním. Musíme také děti učit empatii, aby se dokázaly vžít do role oběti; můžeme zařadit různé modelové situace, na kterých si děti vyzkouší jejich řešení; vhodné je i různé vybavení třídy na odreagování se při hněvu. Následující didaktický projekt v praktické části práce zahrnuje většinu rad a metod, jak pracovat s dětmi při násilí a jak ho s ním seznámit.

5. Didaktický projekt

Cílem je utvořit program s aktivitami, které mají dětem přiblížit agresi a jak s ní pracovat. Mohou je využít vychovatelky ve školních družinách i lektoři v zájmových kroužcích či jiných zařízeních. Tento program může sloužit jako prevence, ale děti v něm mohou nalézt i řešení svých problémů. Může sloužit i ke sblížení dětí mezi sebou nebo ke sblížení s vychovatelkou či lektorem. Program není náročný na čas ani na pomůcky. Není zapotřebí žádné speciální prostředí.

Realizaci svého projektu jsem uskutečnila ve školní družině při Základní škole Jihlava, Havlíčkova 71, příspěvková organizace od 25. 2. - 1. 3. 2019. Tato školní družina má 4 oddělení, já si z jednoho oddělení vybrala 8 dětí ve věku 8-10 let. Skupina se skládala z 6 děvčat a 2 chlapců. Děti se mezi sebou znají, protože pochází ze stejné třídy i družiny.

Na konci tohoto projektu by děti měly disponovat následujícími kompetencemi: vnímat problémovou situaci, přemýšlet o příčinách a naplánovat způsob řešení problému; použít vhodné informace a zkušenosti k řešení problému; schopnost obhájit

[74] ROGGE, Jan-Uwe: *Rodiče určují hranice*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. Překlad Petr Babka. ISBN 978-80-7367-8067. s. 15-18,44,45.

svůj názor a nést za něj zodpovědnost; formulovat a vyjadřovat své myšlenky a názory; naslouchat druhým, reagovat na ně a zapojit se do diskuse; spolupracovat aktivně ve skupině a s pedagogem.

1. Co je to násilí a jak vypadá

Cíle: Seznámit účastníky s pojmem agrese a jejích dopadů

Cílové kompetence dětí: Účastník popíše, co je agrese
Účastník v diskusi vyjádří své vlastní pocity spojené s násilím

Pomůcky: popsané papíry s pojmy, gumový míček, papíry čtvrtky rozměru A4, výtvarné potřeby (pastelky, barvy, štětce, kelímek na vodu), příběh vytisknutý na papíře, přehrávač hudby

Metody: slovní, výtvarné, poslech

Časová dotace: 1 hodina

Postup:

1. krok – všichni si sednou do kruhu a posíláme antistresový gumový míček s obličejem. Dá se různě mačkat a dětem pomáhá ve vyjadřování. Navzájem si sdělíme, jak se dnes máme, jestli se někomu stalo něco zajímavého, s čím se s námi chce podělit

2. krok – lektor přečte příběh: Z knihy Draka je lepší pozdravit aneb o etiketě (příběh je upraven)

Byl jednou jeden chlapec a ten uměl dobře hrát fotbal, poctivě trénoval a v sobotu jezdil na zápasy. Jednoho dne si vyšel na procházku do lesa. Chtěl si natrhat ostružiny, měl na ně už od rána velkou chuť. Ale ukázalo se, že jsou všechny vysbírané. Po malinách také nebylo ani památky, dokonce ani borůvky už nebyly k nalezení. To chlapce rozzlobilo. Tolik se těšil, jak si na ostružinách pochutná. Protože nic nenašel, vracel se domů. Cestou z lesa narazil na houbu, která od pohledu nebyla jedlá. „Tumáš prašivko!“ vykřikl a ze vzteku do houby kopl. Jak do ní kopal, uhodil se přitom o pařez. Ucítil v kotníku prudkou bolest, skoro spadl na zem. Samozřejmě dostal na houbu velký vztek. „Prašivko ohavná!“ křičel na houbu, jako by snad ukopnutá houba mohla něco slyšet. Pak po ní začal zdravou nohou dupat. „Víš, jak to bolí?!“ volal, jako by ho snad

houba sama uhodila. Když houbu docela rozdupal, uklidnil se a chtěl se vrátit domů. Jenomže naražený kotník ho tak silně bolel, že se nedokázal na nohu postavit. Posadil se na pařez. Co budu dělat, pomyslel si chlapec se slzami v očích. V sobotu mám důležitý zápas, s takovou bolestí na hřiště nemůžu. V tu chvíli jel okolo trol. „Copak se ti stalo, chlapče?“ zeptal se opatrně. „Ále,“ odpověděl hoch, „bolí mě kotník.“ „Jakpak to?“ Chlapci se nějak nechtělo přiznat se k tomu, že kopal do houby a uhodil se přitom o pařez. „Zakopl jsem“ zalhal. Trol se nabídl, že mu uvaří kouzelný lektvar, chlapec ho vypije a bude docela v pořádku. Ale trolovi chyběly suroviny na lektvar, potřebuje houbu vožobuli. „V celém lese je jen jedna jediná a rostla právě tady. To je divné, že ji nevidím.“ Chlapec začal tušit, jakou houbu to před chvíli rozdupal. A tušil to i trol. Postavil se na místo, kde byly zbytky docela rozdupané vožobule, a tázavě se podíval na chlapce. Hošík se zastyděl a sklonil hlavu. „Když já…“ řekl jenom a skoro se rozplakal. „tys tu houbu rozdupal, viď?“ uhodl trol. „proč jsi ji zničil, copak ti něco udělala?“ Chlapec se pořád díval do země. Nedokázal trolovi odpovědět, protože sám dobře nevěděl, proč vlastně houbu rozšlapal. „To je mi nápad, jen tak pro nic za nic něco zničit.“ Chlapec se styděl přímo strašlivě, ale houbu už oživit nemohl. „No, v každém případě kouzelný lektvar nebude, sám sis to zařídil.“ Místo na fotbalový zápas jel chlapec na pohotovost, kde dostal sádrový obvaz. Chlapec věděl, že udělal chybu a chtěl se trolovi i houbě omluvit. Nakonec pomohl trolovi vysázet další vožobule a už nikdy v životě nic jen tak pro nic za nic nezničil.

Co jsme si z příběhu odnesli: Když máš na někoho vztek, nevybíjej si ho ani na něm, ani na ničem jiném. Radši si běž zakopat do míče, projeď se na kole, nebo si párkrát bouchni do polštáře.

Pokud máš najednou potřebu zničit, uvědom si včas, kolik ta věc stála peněz, kolik to dalo práce ji vyrobit, a jak by bylo tobě, kdyby ti někdo něco schválně rozbil.

Po vyslechnutí příběhu si děj společně shrneme, jaké postavy se v příběhu nacházely, co zažily. Děti poté vypráví, co se jim v příběhu líbilo a co naopak ne. Povídání na téma agrese, co je správné a co naopak špatné chování. Probíhá diskuse.

3. krok **–** na zemi leží na velikém papíře napsaný název NÁSILÍ, okolo jsou umístěny malé lístečky s pojmy „ublížení, křik, pohlazení, pláč, posmívání, kopání, rozbíjení věcí, kamarádství“…a obrázky znázorňující různé formy násilí, se kterými pracujeme i v diskusi. Úkolem dětí je podle jejich uvážení přiřadit lístečky ke slovu násilí. Co je a

není násilí. Po aktivitě následuje vysvětlení všech pojmů a kontrola,zda jsou správně přiřazeny. Řekneme si společně, co násilí je a v jakých formách se může vyskytovat.

4. krok – výtvarné zpracování konfliktu. Děti samostatně nebo ve dvojicích nakreslí na papír pastelkami nějaký konflikt a způsoby chování aktérů tohoto jednání. Mohou abstraktně vyjádřit, jak agrese vypadá, pocity, které aktéři zažívají. Záleží na jejich momentální náladě. Ke kreslení pustíme relaxační hudbu. Všichni pak představí své výtvory i příběh s ním spojený. Navazuje diskuse účastníků.

Vyhodnocení: Děti si oblíbily antistresový míček s obličejem a při mluvení ho pořád mačkaly. Bylo vidět, že splnil účel pomoci dětem ve vyjadřování. Po přečtení příběhu o klukovi, který ukopl houbu, navázala diskuse o příběhu. Děti chvíli přemýšlely a nakonec popsaly, co vše se jim na příběhu líbilo a co naopak nelíbilo. Hlavním přínosem prý bylo ponaučení, že příběh nese poselství. Jaké důsledky má naše špatné chování. Při přiřazování lístečků a obrázků děti neváhaly, okamžitě vše přiřadily k pojmu násilí. Pouze pojmy křik a vztek se u násilí neobjevily, přitom obrázek s křičením ano. Po diskusi o formách násilí následovalo výtvarné zpracování. Diskuse přispěla k nápadům na samostatnou práci. Objevily se obrázky s tématem praní mezi dětmi, přetahování hraček, posmívání a ničení cizích věcí. Děti se nejvíce styděly ukázat své výtvory ostatním, nevěřily si ve svém výtvarném projevu. Při závěrečném komunitním kruhu děti kladně hodnotily aktivity a celé setkání se jim velice líbilo.

Naplnění cílů: Co znamená násilí, dětem přiblížila aktivita přiřazování lístečků. Po aktivitě jsme si vysvětlily všechny pojmy i obrázky. Děti samy porozuměly téměř všem obrázkům i pojmům. Formy násilí jsme si společně zopakovaly i při závěrečném komunitním kruhu. V diskusi děti popisovaly pocity spojené s násilím. Například při příběhu o chlapci, který se musel cítit naštvaně, ublíženě, smutně, styděl se.

2. Komunikace s druhými

Cíle: Pomoci dětem, aby se orientovaly ve způsobech, jak navzdory negativním emocím zvládnout konflikt

Cílové kompetence dětí: Účastník pojmenuje vlastní emoce spojené s násilím

Účastník disponuje znalostmi, jak pozitivně řešit modelovou situaci konfliktu

Pomůcky: gumový míček, lístečky s obličeji emocí, papíry A3, lepidlo, noviny, nůžky

Metody: slovní, dramatická, výtvarná

Časová dotace: 45 minut

Postup:

1. krok **–** děti sedí v kruhu a na zemi leží lístečky s nakreslenými obličeji emocí. Každý si vybere takový obrázek, jak se zrovna dnes cítí. Pak si v komunitním kruhu za pomoci antistresového míčku ukážeme, kdo si jaký obličej vybral a proč.

2. krok **–** děti sedí v kruhu a v samostatné práci si vybaví příběh, který budou moci sdělit ostatním, kdy se ony samy nebo někdo z jejich okolí setkal s násilím. Jak ho prožíval, jak se vše vyřešilo. Zaměříme se hlavně na chování lidí. Děti si pak v kruhu dobrovolně vypráví své příběhy, kdy se setkali s agresí. Navazuje diskuze o příbězích vedená lektorem. Bylo by dobré si říci, jestli někdo z účastníků nejen násilí zažil na sobě, ale sám ho použil proti někomu jinému.

3. krok **–** na názorné ukázce si zkusíme, jak reagovat v určité situaci. Budeme potřebovat několik dobrovolníků a dřevěnou stavebnici.

Situace: „Jakub“ si postaví stavbu z kostek, „Milan“ ji omylem zboří. „Jakub“ je naštvaný a tak jde požádat „Honzu“, aby proti „Milanovi“ něco podnikli. Pozorujeme, jak se „Milan“ zachová.

Úkolem dětí je vymyslet řešení této situace. Může nastat několik řešení situace: „Honza“ půjde „Jakubovi“ pomoc proti „Milanovi“; navrhne „Jakubovi“ stavbu nové pevnosti z kostek; urovná sám konflikt…diskutujeme s dětmi, jak se tato situace může řešit. Děti samy mohou vymýšlet a dramaticky ztvárnit různé situace a jejich řešení. Nebo jim můžeme zadat návrh situace, kterou ony vyřeší.

Přestávka

4. krok **–** úkolem dětí bude vytvořit na veliký papír koláž z výstřižků z novin na téma násilí. Můžeme vytvořit několik skupinek podle počtu dětí. Děti vystřihují obrázky a novinové titulky, které se nějakým způsobem týkají agrese. K práci můžeme pustit relaxační hudbu. Po skončení práce všechny děti do hotových koláží lepí 2 druhy lístků: 1. co lidé prožívají, 2. co by měli dělat.

5. krok **–** v komunitním kruhu zhodnotíme aktivity, sdělíme své zážitky a pocity ostatním za pomoci gumového antistresového míčku

Vyhodnocení: V komunitním kruhu jsme si sdělili svou náladu. Dětem to šlo lépe, protože si mohly vybrat jeden z obličejů emocí. Cítily se dobře, byly zvědavé, co je čeká a těšily se na prázdniny. Vymýšlení příběhů nezabralo moc času. Ve třídě se nacházejí chlapci, kteří se pořád perou a tak mají projevy násilí skoro denně na očích. Hlavně děvčata se rozmluvila jedna přes druhou a sdělovala své negativní zážitky, kterými byly svědky. Objevily se i příběhy, kde byly samy účastníky. Buď jako oběť nebo i agresor. Povídali jsme si, jak se takoví lidé cítí, co prožívají, když jim někdo ubližuje a jak se cítí ten, kdo někomu ubližuje. Po povídání si děti zkusily vyřešit modelovou situaci se stavebnicí. Ani jednoho nenapadlo se pomstít. Všichni navrhovali kladné řešení postavit stavebnici znovu nebo se omluvit. Po přestávce se děti pustily do stříhání novinových titulků. Zkoušely vytvořit z názvů a obrázků koláž týkající se násilí. Moc se jim to nedařilo, proto bych po vyzkoušení v praxi tuto aktivitu zařadila ke starším dětem. Nebo dětem připravila výstřižky týkající se agrese ve sportu, ve válce a podobně. Měly málo nápadů, nenacházely v novinách potřebné názvy a spíše se zastavovaly a smály nad jinými titulky. V komunitním kruhu se děti svěřily, že vytváření koláže je nebavilo.

Naplnění cílů: Děti se zamyslely nad pocity a vzpomínaly, co při násilí cítily. Objevily se pojmy jako naštvání, bezmoc, bolest, hádání, štítit se někoho, vyprovokování, litování, ublížení…Při řešení modelové situace se dlouho nerozmýšlely a hned řekly řešení. Dále navrhovaly situace a řešení při braní hraček, praní se. Obecná řešení jsme si na závěr shrnuly v komunitním kruhu.

3. Umění ovládat se

Cíle: Pomoci dětem, aby se dokázaly identifikovat s obětí agrese, a proto byly dobře motivovány k naučení se technikám zvládání agrese

Cílové kompetence dětí: Účastník vysvětlí na příkladu správné a špatné chování vzhledem k násilí

Účastník se aktivně účastní nácviku technik zvládání agrese

Účastník vlastními slovy zhodnotí, co se na třech setkání naučil o agresi

Pomůcky: noviny, gumový míček, lano nebo švihadlo, nůž, 2 jablka (jedno krásné, lesklé, druhé obyčejné), veliký igelit

Metody: slovní, pohybová, poslech

Časová dotace: 1,5 hodiny

Postup:

1. krok **–** v komunitním kruhu se všichni přivítáme, posílá se gumový antistresový míček s obličejem a sdělujeme si navzájem své dnešní pocity, nálady, zážitky.

2. krok **–** zahrajeme si aktivitu zaměřenou na soupeření, kdy zůstane vždy jeden vítěz a druhý poražený, hru na přetahování v kruhu. Z lana nebo švihadla se na podlaze utvoří kruh. Děti hrají ve dvojicích. Cílem hry je vytlačit spoluhráče z kruhu, takže zbude jeden vítěz a jeden poražený.

3. krok **–** po skončení hry si děti opět sednou do kruhu a v několika minutách si uvědomí, jak se vlastně cítily při hře, jak se cítí vítěz, jak se cítí poražený, jaké tělesné stavy u sebe při hře pozorovaly. Postupně si pak za pomoci gumového míčku sdělujeme své pocity.

4. krok **–** přečteme si příběh o Honzíkovi a jeho fotbalovém zápase:

Honzík chodí do fotbalového kroužku ve svém městě. Chtěl být fotbalistou už od malička, proto ho rodiče podporovali a Honzík pravidelně trénoval i doma. Na zahradě měl fotbalové branky, z tatínka pořád dělal brankáře a mamince občas přistál fotbalový míč na jejím záhonku s bylinkami. Jednou přišel Honzík na trénink fotbalu. Trenér oznámil, že jeho tým čeká zápas. Pro Honzíka to bylo něco nového, ještě nikdy se nezúčastnil zápasu, proti jinému týmu. Začalo pořádné trénování, Honzík byl tak zapálený, že se mu i v noci zdál sen o tom, jak stojí na stupni vítězů s pohárem a je prohlášen za nejlepšího hráče zápasu. Při dalším tréninku chtěl být ten nejlepší, měl míč, už se blížil k bráně, ale najednou se blížil jiný hráč, byl to Tomáš. Tomáš je kluk z jeho týmu, ale na tuto chvíli se stal jeho soupeřem. Honzík nechtěl o míč přijít a tak Tomáše strčil tak, až spadl do křoví lemující hřiště. Honzík dal gól a byl na sebe pyšný

a na Tomáše vůbec nemyslel. Ale nešlo jen o Tomáše, jindy zase kopl spoluhráče do nohy při bránění svého území, křičel na ostatní děti. Po tréninku si vzal trenér Honzíka k sobě, řekl mu, že pokud bude dál takhle agresivní, nemůže se zúčastnit zápasu, který se blíží. Honzík byl smutný a bylo to poprvé, co se se slovem agresivní setkal. Cestou domů pořád přemýšlel, co to asi znamená….

Po přečtení příběhu pak děti přemýšlí, jak dosahují toho, co chtějí. Jak se cítí, když toho nedosáhnou a jak se chovají. Každý sám za sebe si sáhne do svědomí, jestli někdy jednal agresivně a v jaké výši. S jakými agresivními reakcemi u sebe nejsou spokojeni.

5. krok **–** aktivita s jablkem. V místnosti uděláme z židlí kruh a doprostřed rozprostřeme igelit. Usadíme se všichni do židlí a lektor vytáhne dvě jablka. Jedno krásně lesklé, zářivě červené, druhé obyčejné. Každý k jablkům něco řekne. Můžeme klást otázky typu: „Čím jsou rozdílné? Čím jsou stejné?“ Lektor vezme to obyčejnější jablko do ruky a řekne směrem k němu např. „Ošklivé jablko! Fuj! Nechci Tě!“ a hodí s ním o zem (doprostřed kruhu, kde je na zemi igelit). Všichni se střídají po kruhu, aby vyslovili svůj odpor, nesympatii k danému jablku. Podmínkou je, aby každý hodil o zem s daným jablkem. Účastníci mohou používat výrazy typu „Jsi škaredé, nesním tě, jsi divné apod.“Je možná jakákoli intenzita hodu jablka o zem. Až jablko doputuje na začátek, lektor vytáhne druhé jablko. Obě dvě jablka se dají doprostřed kruhu a všichni se zamyslíme nad podobnostmi, které mezi nimi jsou/nejsou. Jsou vítány jakékoli názory, poznámky a samozřejmě odůvodnění. Obě dvě jablka rozkrojíme napůl a necháme je kolovat. Můžeme doplnit otázkami: „Snědli byste je? Které byste si dali radši? Nevadí vám ty skvrny uvnitř struktury poničeného jablka? aj.“ Každý opět vysloví svůj názor. Naváženie diskusí, že my všichni můžeme za to, že teď poničené jablko vypadá tak, jak vypadá, a tedy proč ho nechcete jíst? Teď si všichni představíme, že dané jablko je člověk. Cílem této aktivity je poukázat na špatné chování k lidem, když někdy někomu nadáváme, křičíme na něj, bijeme ho, rozbíjíme mu věci. Způsobujeme druhým bolesti, modřiny, které nejsou vidět pouhým okem. Neznamená to, že ale neexistují, daná osoba si je nese uvnitř v sobě, jako to vypadá na jablku.

6. krok **–** představíme si pár návrhů, co mohou děti dělat, když mají například vztek, aby neobrátili hněv proti druhým.

Roztrhání novin – dítě dostane k dispozici noviny, které může libovolně trhat, aby se zbavilo své zlosti. Postavíme ho před dvojlist novin, které drží z obou stran jiné děti.

Než bouchne do papíru, zařve, aby uvolnil všechnu zlost. Dáme dítěti k dispozici více papírů. Aktivita se po čase změní v zábavu.

Gumový míček – ve třídě je dobré mít vždy nějaký míček (balonek naplněný moukou, větší gumový míč). Děti do něj mohou bouchat, mačkat ho, bouchnout s ním o zem, tímto se míč stává takovým ventilem pro vybití jejich agrese. Místo míčku můžeme dát k dispozici polštáře, do kterých se děti zaboří a můžou se vyvztekat a vyřvat, bouchat do polštáře pěstmi.

Zatloukání kolíku – vše, co dítě přivádí k agresi, si představí jako dřevěný kolík a imaginárním velkým kladivem všechny kolíky zatluče.

- můžeme s dětmi hrát deskové hry, ve kterých se naučí prohrávat

Polštář – křičení do polštáře, mlácení rukama do polštáře nebo nějakého vycpaného pytle[75]

7. krok – v závěrečném komunitním kruhu děti odpovídají na otázku, co jsem se v posledních setkáních naučil o agresi

Vyhodnocení: Na začátku se uskutečnila aktivita přetahování. Děti velmi bavila a chtěly ji stále opakovat a měnit soupeře. Po zklidnění vyprávěly své pocity poražených a vítězů. Vítězové se cítili šťastně, silně, dobře, zároveň jim bylo líto kamaráda, který prohrál. Poražení byli naštvaní, smutní a chtěli odvetu, aby mohli vyhrát. Potom se děti uklidnily při čtení příběhu o Honzovi a jeho fotbalovém zápase. Příběh jsme si shrnuli, popsali špatné chování chlapce a povídali si o dosahování cílů. Děti říkaly, jak ony samy dosahují cílů. Děvčata nejvíce pravidelným tréninkem, aby zvítězila na gymnastických závodech, pravidelným učením pro dobré známky, samy sebe povzbuzují a poslouchají rady starších a zkušenějších. Chlapci také pravidelným tréninkem fotbalu a cvičením. Objevilo se i škemrání u rodičů, vztekání a pláč. Na otázku jak se cítí, když něčeho nedosáhnou, odpovídali, že jsou naštvaní, smutní, je jim to líto. Děti si také sáhly do svědomí, kdy ony samy se chovaly agresivně a jak. Někoho mrzelo, že je hrubý a drzý na příbuzné, jiný křičí a hádá se s maminkou, jiný si praním se spolužáky a sprostými slovy vynucuje spravedlnost a bojuje tak proti posmívání. Aktivita s jablkem se dětem moc líbila a užívaly si jeho házení o zem. Nenapadlo je, ale k čemu tato aktivita míří. Najednou se jakoby zastyděly, že jablku ublížily a možná si i uvědomily, jak moc mohou svým chováním ublížit druhým. Myslím si ale, že tato

[75] ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk: *Hry pro zvládání agresivity a neklidu*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-689-6. s. 22,27-37.

aktivita chce delší čas na vstřebání a přemýšlení nad ní. Nakonec jsme si představily i prakticky zkusily pár návrhů, jak pracovat s agresí a každý řekl, jaká technika by mu asi nejvíce pomohla. Nejčastěji se objevil gumový míček nebo mlácení do polštáře. Setkání ukončil závěrečný komunitní kruh.

Naplnění cílů: Děti dokázaly po přečtení příběhu o fotbalistovi Honzovi popsat jeho špatné chování. Udávání příkladů dobrého a špatného chování jim nečinilo žádný problém. Při praktickém zkoušení technik zvládání agrese si užily i zábavu a přiznaly, že by je tyto metody nikdy nenapadly. Ony by prostě jen řvaly a vztekaly se. Nakonec každý řekl, která technika by mu nejvíce pomohla a zkusí ji použít v budoucnu. Při závěrečném komunitním kruhu shrnuly, co se na třech setkání naučily o agresi. Například nemáme křičet, brát si věci bez dovolení druhého, jak s agresí pracovat, nebýt na nikoho zlý…Po tomto posledním setkání si myslím, že splnily svůj účel a pro děti byly přínosné.

Vyhodnocení didaktického projektu

Celý tento projekt a jednotlivá setkání probíhala v klidu a pohodě. Setkávali jsme se stále se stejnými dětmi, bohužel v krátkých časových intervalech. Pro příště bych navrhla delší časové rozpětí, aby nastal delší čas na vstřebání všech zážitků a čas na zamyšlení se. Děti se aktivně zapojovaly do všech aktivit a nestyděly se před sebou, protože se společně znaly a znaly i mě. Proto mluvily podle mého názoru více upřímně, než by mluvily před cizími. Zastoupeny byly jak slovní, tak pohybové i výtvarné aktivity. Proto se děti nenudily a těšily se na nová setkání.

Z didaktického hodnocení jednotlivých setkání plyne, že cílové kompetence žáků (vnímat problémovou situaci, přemýšlet o příčinách a naplánovat způsob řešení problému; použít vhodné informace a zkušenosti k řešení problému; schopnost obhájit svůj názor a nést za něj zodpovědnost; formulovat a vyjadřovat své myšlenky a názory; naslouchat druhým, reagovat na ně a zapojit se do diskuse; spolupracovat ve skupině a s pedagogem) byly v rozsahu, která tři setkání umožnila, naplněny.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo přiblížit agresi v zájmovém kroužku u dětí ve věku 8-10 let a její problematiku v lidském chování. Shrnout poznatky z různých zdrojů a poskytnout přehled, co dělat s agresí, když už nastane. Najít vhodné návody a rady, co s takovým agresivním dítětem dělat a jak se chovat k oběti.

Teoretická část je věnována základním pojmům a pojmům související s agresí. Popisuje možný vznik a nejčastější druhy agrese. Poukazuje na aktéry agresivního chování, na agresory a oběti. Je zde popsána charakteristika dítěte ve věku 8-10 let z pohledu kognitivního a emočního a význam hry v tomto věku. Dalšími popsanými pojmy jsou zájmové vzdělávání a řešení konfliktů s agresivním nábojem. Podle záměru a cíle mé práce jsem hledala metody, jak můžeme s agresí pracovat. Popsala jsem návody a různé pomůcky, které by mohly pomoci při násilí v zájmovém kroužku.

Praktická část mé práce navazuje na teoretickou část a zabývá se didaktickým projektem zaměřeným na násilí a dětské zvládání agrese. Jako nejvhodnější nástroj, jak pracovat s agresí, jsem si vybrala hry a zkusila je zapracovat do projektu. Didaktický projekt jsem uskutečnila s 8 dětmi ve věku 8-10 let ve školní družině na Základní škole Jihlava, Havlíčkova 71, příspěvková organizace. Pomocí tří setkání jsem se snažila dětem přiblížit nenásilnou formou, co slovo agrese znamená a co vše je s ní spojené. Zkusili jsme si různé techniky, modelové situace a proběhlo mnoho diskusí. Podle mého názoru byla setkání pro děti přínosem. Pomocí prevence a mluvení o tématu násilí, se může jejímu výskytu předejít nejen v zájmových kroužcích. Při závěrečném komunitním kruhu děti pozitivně hodnotily naše setkávání i aktivity v nich absolvované.

Seznam použitých zdrojů

BENDL, Stanislav a kol.: *Vychovatelství*. Praha: Grada Publishing a.s., 2015. ISBN 978-80-247-9762-2.

ČERMÁK, Ivo: *Liská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998. ISBN 80-902614-1-8.

ERKERT, Andrea: *Hry pro usměrňování agresivity*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-935-0.

FIELDOVÁ, M. Evelyn: *Jak se bránit šikaně*. Překlad: Diestlerová. Praha: Euromedia Group k.s. 2009. ISBN 978-80-249-1176-2.

HÁJEK, Bedřich: *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. 2. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0030-7.

HERMOCHOVÁ, Soňa: *Hry pro rozvoj skupinové spolupráce*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0727-6.

JANOŠOVÁ, Pavlína: *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3.

KOŤÁTKOVÁ, Soňa: *Hry v mateřské škole v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing a.s., 2005. ISBN 80-247-0852-3.

KROLUPPEROVÁ, Daniela: Draka je lepší pozdravit aneb o etiketě. 2. vyd. Praha: Mladá fronta a.s. ISBN 978-80-204-3846-1. s 128-137.

LANGMEIER, Josef: *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1284-9.

MARTÍNEK, Zdeněk: *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing a.s., 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.

PÁVKOVÁ, Jiřina a kol: *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 2. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-569-5.

PRŮCHA, Jan: *Pedagogický slovník*. 4.vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

ROGGE, Jan-Uwe: *Rodiče určují hranice*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. Překlad Petr Babka. ISBN 978-80-7367-8067.

ŘÍČAN, Pavel: *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing a.s., 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.

SUCHÁNKOVÁ, Eliška: *Hra a její využití v předškolním vzdělávání*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0698-9.

SVOBODA, Jan: *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0603-3.

ŠIMANSKÝ, Zdeněk: *Hry pomáhající s problémy: hry a hrátky pro rodiče*. 3. vyd. Praha: Postál, 2012. ISBN 978-80-262-0053-6.

ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk: *Hry pro zvládání agresivity a neklidu*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-689-6.

TRČKOVÁ, Renáta: Sborovna: *Škola zážitkem*, Handouty z kurzů pro pedagogy. ISBN 978-80-260-1046-3.

VÁGNEROVÁ, Marie: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vydání 4. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-414-4.

VÁGNEROVÁ, Marie: *Vývojová psychologie I. dětství a dospívání*. Praha: Karolinium, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VÝROST, Jozef; SLAMĚNÍK, Ivan: *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008, ISBN 978-80-247-1428-8.

ZORMANOVÁ, Lucie: *Výukové metody v pedagogice*. Praha: Grada Publishing a.s., 2012. ISBN 978-80-247-4100-0.

ABSTRAKT

POJEROVÁ, T. *Agrese dětí (8-10 let) v zájmovém kroužku jako pedagogický problém*. České Budějovice 2019. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce doc. PhDr. Ludmila Muchová, Ph.D.

Bakalářská práce „Agrese dětí (8-10 let) v zájmovém kroužku jako pedagogický problém“ je věnována didaktickému aspektu výchovy ke zvládání násilí. V teoretické části popisuje pojem agrese, její vznik, aktéry jednání a agresi v zájmovém vzdělávání. Hlavním úkolem této práce je najít různá řešení konfliktů s agresivním nábojem v zájmovém kroužku. V praktické části je didaktický návrh programu, jak děti seznámit s agresí pomocí her a jak s ní dále pracovat.

Klíčová slova: agrese, zájmový kroužek, hra, konflikt, didaktický projekt

ABSTRACT

The bachelor thesis “Aggression of children in the club as a pedagogical problem” is devoted to the didactic aspect of education for coping with violence. In the theoretical part, it describes the term aggression, its origin, participants of aggression and aggression in free time education.The aim of this work is to find various solutions to conflicts with aggressivenessin the club.In the practical part is a didacticsuggestion of the program how to familiarize children with aggression through games and how to deal with it.

Keywords: aggression, club, game, conflict, didactic project